

AKRAN ZORBALIĞI

REHBER ÖĞRETMEN/PSİKOLOJİK DANIŞMANLAR
İÇİN KİTAPÇIK

Özel Eğitim ve
Rehberlik Hizmetleri
Genel Müdürlüğü

german
cooperation
PARTNERSHIP FOR GROWTH

financed by
KFW

AKRAN ZORBALIĞI

Rehber Öğretmen/Psikolojik Danışmanlar için Kitapçık

AKRAN ZORBALIĞI

Rehber Öğretmen/Psikolojik Danışmanlar İçin Kitapçık

1. Baskı: Ankara, 2021

ISBN: 978-975-11-5890-1

Genel Yayın No: 7788

Yardımcı Kaynak Dizi Yayın No: 1787

Yayın Yönetmeni: Mehmet Nezir GÜL

Editör: Dr. Murat AĞAR • Ebubekir AYDIN

Yazar: Prof. Dr. Aysun DOĞAN • Dr. Öğr. Üyesi Demet VURAL YÜZBAŞI

Destekleyenler: Prof. Dr. Fulya CENKSEVEN ÖNDER • Doç. Dr. Raşit AVCI
Dr. Öğr. Üyesi Fatoş BULUT ATEŞ • Dr. Öğr. Üyesi Yasin YILMAZ

Yayına Hazırlayan: Uzm. Psk. Dan. Elif Asena YILDIRIM • Uzm. Psk. Dan. Emine ATLAY
Serap ERDEĞER • Murat TANRIKOLOĞLU

Tashih: Erdoğan MURATOĞLU

Baskı:

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Gazi Mesleki Eğitim Merkezi Matbaası

Adres: Emniyet Mahallesi, Abant 1 Caddesi, No:12, Yenimahalle/ANKARA

Tel:0312 212 62 18

Bu yayın Millî Eğitim Bakanlığı tarafından UNICEF'in finansal desteği ile hazırlanmıştır. Yayında beyan edilen görüşler kişilerin kendi sorumluluğundadır ve hiçbir şekilde Millî Eğitim Bakanlığı ve UNICEF'in görüş ve politikalarını yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

AKRAN ZORBALIĞININ TANIMI.....	8
TÜRLERİ	11
YAYGINLIĞI.....	15
GÖRÜLDÜĞÜ YERLER	16
ROLLER	17
AKRAN ZORBALIĞININ SONUÇLARI.....	19
AKRAN ZORBALIĞI İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLER	23
BİREYSEL FAKTÖRLER	23
AİLEYE İLİŞKİN FAKTÖRLER	26
OKULA İLİŞKİN FAKTÖRLER	29
ÇEVRESEL FAKTÖRLER	30
BÜTÜNCÜL OKUL YAKLAŞIMI	31
REHBER ÖĞRETMEN/PSİKOLOJİK DANIŞMANLARA YÖNELİK ÖNERİLER.....	33
TESPİT VE BELİRLEME	33
BİLDİRİM SÜRECİ	33
ÖĞRENCİLERE YÖNELİK NELER YAPILABİLİR?	34
ÖĞRETMENLERE YÖNELİK NELER YAPILABİLİR?	36
VELİLERE YÖNELİK NELER YAPILABİLİR?.....	39
KAYNAKÇA	46

ÖN SÖZ

Değerli rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar,

Akran zorbalığı, okulunuzdaki idarecileri, öğretmenleri, öğrencileri ve ailelerini etkileyen önemli bir problemdir. Bu kitapçık, akran zorbalığının türleri, yaygınlığı ve etkileri hakkında bilgi vermek, akran zorbalığına ilişkin risk faktörlerini tanıtmak ve zorbalık ile baş etme sürecinde öğrenciler ve aileleri ile nasıl görüşebileceğiniz konusunda sizlere rehberlik etmek amacıyla hazırlanmıştır.

Akran zorbalığına yönelik çalışmalarda bütüncül okul yaklaşımının hayata geçirilmesi ve tüm paydaşlara (okul, öğrenci, aile) ulaşılması çok önemlidir. Bu sayede okulunuzda akran zorbalığının önlenmesi veya zorbalık olaylarının azalması mümkün olacaktır. Desteğiniz için çok teşekkür ederiz.

El ele verelim, zorbalığı yeneelim!

GİRİŞ

Günümüzde şiddet içerikli davranışlar önemli bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Okullarda görülen **akran zorbalığı** olayları ise pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de giderek artmaktadır. Araştırmalar, akran zorbalığının çocuk ve ergenlerin psikolojik ve fiziksel sağlığını kısa ve uzun vadede olumsuz olarak etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle, bu konuda yapılan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmakta, yeni eğitim politikaları hazırlanmakta ve farkındalık çalışmalarının ve önleyici müdahale programlarının geliştirilmesi büyük önem kazanmaktadır. Bu programlar arasında **bütüncül okul yaklaşımını** benimseyen kanıta dayalı programların, akran zorbalığını önleme ve azaltmada en etkili programlar olduğu belirlenmiştir.

Akran zorbalığını önlemenin ilk adımı okul idarecilerini, öğretmenleri, okulda görevli diğer personeli, öğrencileri ve ailelerini konu hakkında bilgilendirerek toplumsal farkındalık sağlamaktır. Öğretmenlerin konu ile ilgili farkındalığı ve destekleyici tutumu, karşılaştıkları akran zorbalığı olaylarına karşı sessiz kalmayarak onları **şiddetten uzak bir okul ortamı** oluşturmaya teşvik edecektir. Böylelikle tüm okulda olumlu bir etkileşim ortamı sağlanarak akran zorbalığı olaylarına karşı **genel bir sorumluluk bilinci** oluşturulacaktır. Bu şekildeki bir etkileşim ortamı ancak bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi ile oluşturulur.

Bu kitapçıkta akran zorbalığının tanımına, yaygınlığına, türlerine, çocuk ve ergenler üzerindeki olumsuz etkilerine, akran zorbalığı ile ilişkili faktörlere (bireysel, aileye ilişkin, okula ilişkin ve çevresel), rehber öğretmen/psikolojik danışmanlara yönelik akran zorbalığını önleme ve zorbalık ile baş etmeye dair öneriler ve zorbalığın tespit edilmesine ve bildirim sürecine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

AKRAN ZORBALIĞININ TANIMI

Okul, öğrencilerin hem akademik alanda hem de akranları ile bir araya gelerek sosyal ilişkiler alanında kendilerini geliştirdikleri bir ortamdır. Ancak okullarda karşılaşılan ve saldırgan davranışın bir türü olan akran zorbalığı çocukların ve ergenlerin akademik, sosyal ve duygusal gelişim sürecini olumsuz etkilemektedir.

Dan Olweus (1931-2020), akran zorbalığı ile ilgili ilk sistematik ve bilimsel çalışmaları gerçekleştiren araştırmacıdır. Olweus, 1970'lerde akran zorbalığının görülme sıklığını, türlerini ve nedenlerini inceleyen çalışmalara başlamış ve 1973'te bu alandaki ilk bilimsel yayın olarak kabul edilen 'Aggression in the Schools: Bullies and Whipping Boys' isimli kitabını yayınlamıştır. 1983'te Norveç Eğitim Bakanlığı akran zorbalığına karşı ulusal bir seferberlik başlatmış ve bu bağlamda Olweus, 'Olweus Zorbalığı Önleyici Müdahale Programı'nı (Olweus Bullying Prevention Program) geliştirerek okullarda uygulamış ve sonraki önleyici müdahale çalışmalarına ışık tutmuştur.

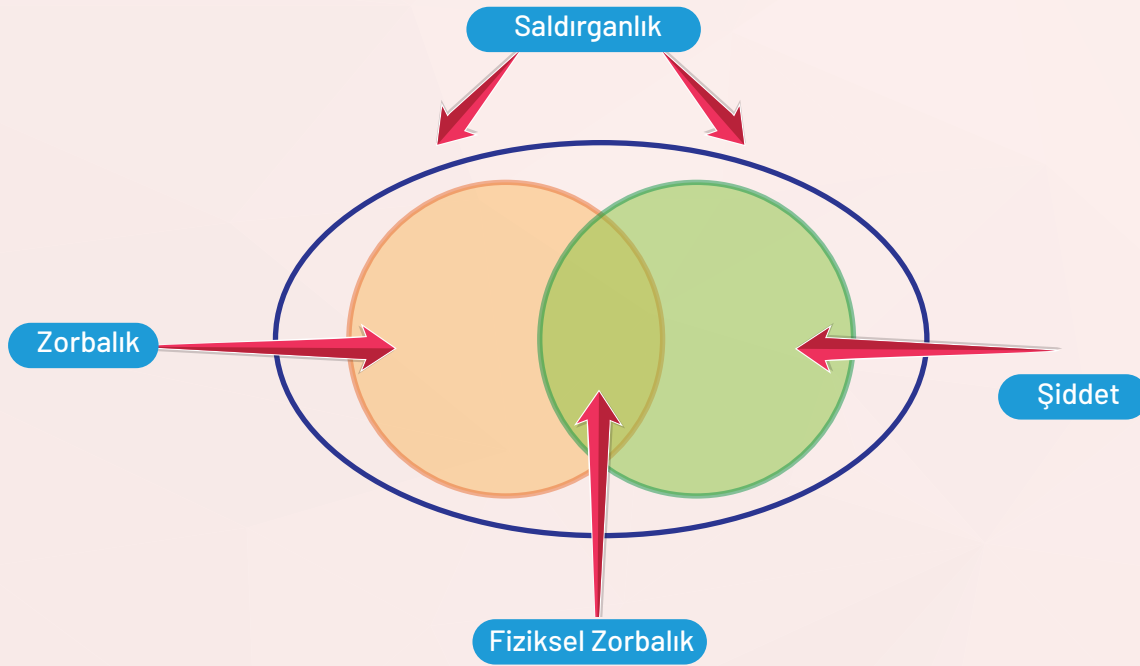
Olweus'a göre (1993) akran zorbalığı 'bir veya bir grup öğrencinin bir başka öğrenciye karşı uyguladıkları saldırgan davranışlar' olarak tanımlanmaktadır. Akran zorbalığı davranışının **üç temel özelliği** bulunmaktadır:

- Davranışın bilinçli ve kasıtlı olarak zarar verme amacıyla gerçekleştirilmiş olması
- Davranışın tekrarlanarak devam etmesi
- Davranışı yapan öğrenci ile maruz kalan öğrenci arasında farklı nedenlerden kaynaklanan güç dengesizliğinin bulunması (örn. fiziksel özellikler veya yaş olarak)

Akran zorbalığı, daha güçlü konumda olan bir veya birkaç öğrenci tarafından bir başka öğrenciye yönelik olarak zarar verme amacıyla yapılan tekrarlayıcı davranışlardır.

Okullarda genellikle saldırgan davranış, şiddet içerikli davranış ve akran zorbalığı eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak bu davranışların birbirinden farklı özellikleri bulunmaktadır.

- **Saldırganlık:** Kişiyi zarar vermeyi amaçlayan her türlü davranış ve eylemdir.
- **Şiddet:** 'Kişinin kendisine, başka bir kişiye veya bir gruba; kasıtlı olarak fiziksel güç veya kuvvet uygulaması yada bunla tehdit etmesi sonucunda bu olaya maruz kalan kişilerin yaralama, ölüm, psikolojik zarar, yoksunluk veya gelişim bozukluğu yaşama olasılığıdır' (DSÖ, 2002).
- **Akran zorbalığı:** Saldırgan davranışın bir alt türüdür. Bilinçli ve kasıtlı olarak yapılan, sürekliliği bulunan ve güç dengesizliği hâkim olan bir davranış türüdür.
 - Akran zorbalığı sadece fiziksel olarak ortaya çıkmaz ve bu yönüyle şiddetten farklılaşır. Akran zorbalığında görülen alay etme, isim takma, gruptan dışlama gibi davranışlar şiddet olarak kabul edilmez.
 - Bazı şiddet davranışları da akran zorbalığı olarak kabul edilmez. Örneğin, bedensel veya zihinsel olarak güçleri birbirine eşit olan öğrenciler arasında yaşanan tartışma veya kavga bir şiddet olayıdır ancak akran zorbalığı olarak nitelendirilmemektedir (Geen ve Donnerstein, 1998; Olweus, 1993).

Aynı zamanda öğrencilerin yaşadığı akran zorbalığı olayları sıklıkla akran çatışması olarak algılanmaktadır. Bu durum, öğretmenlerin ve öğrencilerin zorbalık olaylarına müdahale etme olasılığını azaltmaktadır. Ancak, akran çatışması ve akran zorbalığı arasında pek çok temel farklılık bulunmaktadır (Eliot ve ark., 2010; Güvenir, 2005):

Akran Zorbalığı	Akran Çatışması
Öğrenciler arasında arkadaşlık ilişkisi yoktur.	Öğrenciler arasında arkadaşlık ilişkisi vardır.
Öğrenciler arasında güç dengesizliği vardır.	Öğrenciler arasında güç dengesi vardır.
Davranışlar sıklıkla tekrarlanır.	Davranışlar arada sırada yaşanır; çatışma sürekli değildir.
Fiziksel ve psikolojik sonuçları kalıcı ve ağırdır.	Sonuçları ciddi değildir.
Pişmanlık ve sorumluluk alma yoktur.	Öğrenciler pişmanlık duyar ve sorumluluk alır.
Problem çözülmeye çalışılmaz.	Öğrenciler çoğunlukla problemi çözmeye çalışır.
Eşit duygusal tepki yoktur. Sadece zorbalığa maruz kalan öğrencinin yaşadığı olumsuz duygusal tepkiler vardır.	Öğrenciler arasında eşit duygusal tepki vardır.

Akran zorbalığı olayları okullarda sıklıkla yaşanmasına rağmen gerek öğretmenler gerekse öğrenciler ve ebeveynler bu konuda bazı yanlış bilgilere sahiptir. Bu yanlış bilgilerin düzeltilmesi zorbalık davranışlarının hızlıca fark edilmesine ve müdahale konusunda gerekli çalışmaların yapılmasına yardımcı olacaktır.

Akran Zorbalığına İlişkin	
Yanlış Bilgiler	Doğru Bilgiler
Bizim okulumuzda zorbalık yoktur	Zorbalık her okul türünde ve kademesinde görülebilir.
Zorbalığa maruz kalan çocuk bu olayı ailesine veya öğretmenine anlatır.	Çocuklar utandıkları veya üzüldükleri için genellikle bu olayı kimse ile paylaşmaz.
Zorbalığı yetişkinlere anlatmak 'ispiyonculuk'tur.	Zorbalık olaylarını bir yetişkinle paylaşmak, sadece olayı bildirmektir. Bir öğrenciye karşı yapılan yanlış davranışı paylaşmak; sorunu çözmek için önlem almaktır.
İsim takmak, dalga geçmek bir tür şakalaşmadır.	Karşı tarafı incitmek veya zarar vermek amacıyla yapılan davranışlar şakalaşma değildir.

Çocuklar zorbalıkla kendi başına baş edebilir.	Çocukların zorbalıkla baş etmesi için yetişkinlerin desteğine ihtiyaçları vardır.
Yalnızca erkekler zorbalık yapar.	Kızlar ve erkekler zorbalık davranışları gösterirler, ancak cinsiyete göre zorbalık türleri farklılaşabilir.
Bazı çocuklar doğuştan daha saldırgandır.	Saldırgan davranışlar çevreden öğrenilebilir ve pekiştirilebilir.
Bazı çocuklar âdeta zorbalığı davet eder/hak eder. Zorbalığa uğramak o çocuğun suçudur.	Hiçbir çocuk zorbalığa maruz kalmayı hak etmez. Bu asla onun suçu değildir.
Sadece farklı özellikleri olan çocuklar zorbalığa uğrar.	Zorbalık her yaşta her çocuğun başına gelebilir.

TÜRLERİ

Araştırmalar akran zorbalığını dört farklı şekilde ele almaktadır: Fiziksel, sözel, ilişkisel ve siber zorbalık (Olweus, 1993; Hinduja ve Patchin, 2014). Fiziksel ve sözel türler doğrudan zorbalık; ilişkisel ve siber türler ise dolaylı zorbalık olarak nitelenmektedir (Juvonen ve Graham, 2014).

Doğrudan zorbalık:

- Amaç direkt ve açık olarak karşıdaki kişi üzerinde güç, statü ve hâkimiyet kurma isteğidir.
- Kişiye yönelik açık saldırı içerir.
- Zorbalığa maruz kalan kişi zorbanın kim olduğunu bilir.

Dolaylı zorbalık:

- Amaç kişinin içinde bulunduğu sosyal ilişkileri etkilemektir.
- Kişiye karşı dolaylı olarak saldırı içerir.
- Üçüncü kişiler yoluyla da yapılabilir.
- Zorbalığa maruz kalan kişi zorbanın kim olduğunu bilmeyebilir.

Fiziksel zorbalık: Öğrenciye yönelik yapılan ve fiziksel güç içeren davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Bu zorbalık türü özellikle okul öncesi dönem ve ilkokulda en sık görülen zorbalık türüdür. Ayrıca diğer zorbalık türlerine kıyasla öğretmenler ve diğer öğrenciler tarafından kolaylıkla fark edilebilir. Bu nedenle, öğretmenlerin fiziksel zorbalığa diğer zorbalık türlerine kıyasla daha sıklıkla ve anında müdahale ettiği belirlenmiştir (Smith, 2016; Vlachou ve ark., 2011).

Fiziksel Zorbalık Davranışları:

- Tekme atmak
- Tokat atmak
- Yumruklamak
- Çelme takmak
- Vurmak
- İtmek
- Tükürmek
- Isırmak *
- Boğazını sıkma *
- Kulağını/kolunu çekmek*
- Sandalyesini altından çekmek *
- Oyuncaklarını kırmak*
- Oyuncak ile vurma*
- Oyuncak atmak, fırlatmak*
- Resim kalemlerini fırlatmak *
- Yaptığı etkinliği/resmi yırtmak*

* okul öncesi dönem çocukları arasında yaygın olan davranışlar.

- Saçını çekmek, kesmek
- Eşyalarına zarar vermek, eşyalarını çalmak
- Haraç almak, harçlığını almak
- Sınıfa/tuvalete kilitlemek
- Tuvaletin kapısını izinsiz açmak
- Uygunsuz el hareketleri yapmak
- Okul çıkışında darp etmek

Sözel zorbalık: Öğrenciye veya ailesine yönelik yapılan olumsuz yargılar, atıflar veya sözel davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Her sınıf düzeyinde sıklıkla görülmektedir. Sözel zorbalığın öğretmenler ve diğer öğrenciler tarafından fark edilmesi daha zordur. En sık karşılaşılan sözel zorbalık davranışının isim/lakap takma olduğu belirlenmiştir (Atik ve Güneri, 2013; Pişkin 2010; Wang ve ark., 2009).

Sözel Zorbalık Davranışları:

- İsim/lakap takmak (örn. dombili, şişko, ezik, inek)
- Hakaret etmek
- Küfürlü konuşmak
- Alay etmek
- Dalga geçmek
- Küçük düşürücü sözler söylemek
- Bağırarak
- Azarlamak
- Laf ile sataşmak

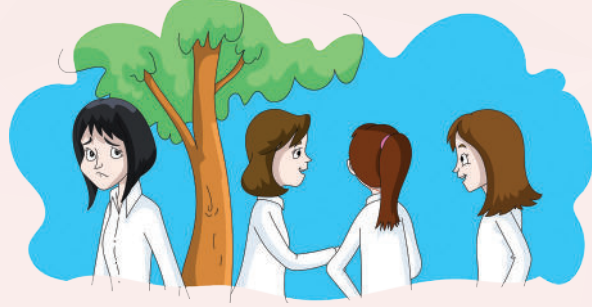

İlişkisel zorbalık: Öğrencinin sosyal ilişkilerine zarar vermeyi hedefleyen davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Öğretmenler ve diğer öğrenciler tarafından fark edilmesinin daha zor olduğu ve bu nedenle müdahalenin daha az yapıldığı belirlenmiştir. Bu nedenle diğer zorbalık türlerine kıyasla etkilerinin daha yaralayıcı ve ağır olduğu görülmektedir (Ayas ve Pişkin, 2011; Crick ve Grotpeter, 1995).

İlişkisel Zorbalık Davranışları:

- Hakkında dedikodu yapmak ve yaymak
- Asılsız söylentiler yaymak
- Sırlarını ortaya çıkarmak

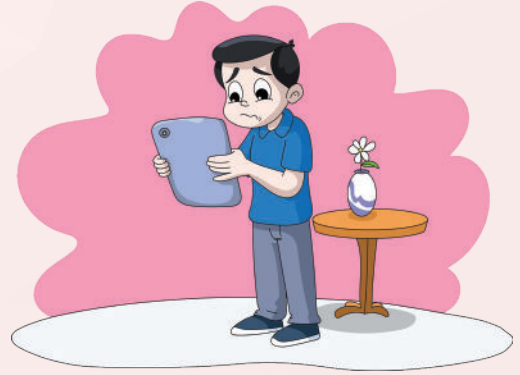
- Arkadaş grubundan dışlamak, soyutlamak
- Yanına oturmasını istememek/oturmasına izin vermemek
- Toplum içinde utandırmak veya küçük düşürmek
- Jest ve mimikler ile istenmediğini hissettirmek
- Görmezden gelmek
- Küsmek
- Kışkırtmak
- Taklit etmek
- Kıs kıs gülmek
- Tehdit etmek
- Okul dışı aktivitelere dâhil etmemek

Siber zorbalık: Teknolojik aletler (bilgisayar, tablet, cep telefonu) kullanarak yapılan davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Siber zorbalık olaylarında zorbalık yapanlar anonim olabilir ve kimliklerini gizleyebilir. Ayrıca, siber zorbalık davranışları 7 gün/24 saat yapılabilir ve hızlı bir şekilde çok geniş kitlelere ulaşabilir (Hinduja ve Patchin, 2014; Zych ve ark., 2015).

Siber Zorbalık Davranışları:

- Kişiden habersiz onun bilgilerini kullanarak hesap açmak
- Sosyal medya aracılığıyla uygunsuz içerik paylaşmak
- Sosyal medyada kötü yorumlar yazmak ve hakaret etmek
- Sosyal medya hesaplarından dışlamak
- İzinsiz olarak fotoğrafını/videosunu paylaşmak
- Özel fotoğraflarını ve görüşmelerini başkaları ile paylaşmak

YAYGINLIĞI

Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avrupa'nın farklı ülkelerinde yapılan araştırmalar, akran zorbalığının tüm dünyada yaygın bir problem olduğunu göstermektedir. Spiel, Salmivalli ve Smith'e (2011) göre yaklaşık olarak her gün 200 milyon çocuk ve ergen akranları tarafından zorbalığa maruz kalmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (2011) 43 ülkeden 10 ila 15 yaşlarındaki çocuk ve ergenleri kapsayan çalışmasına göre ise akran zorbalığı yapma oranlarının %1 ile %36 ve akran zorbalığına maruz kalma oranlarının ise %2 ile %32 arasında değiştiği belirlenmiştir (Currie ve ark., 2012). Farklı zorbalık türlerinin ele alınması, farklı ölçüm araçlarının ve yöntemlerinin kullanılması ve geniş yaş gruplarının çalışmalara dahil edilmesi nedeniyle akran zorbalığı görülme oranları ülkelere göre değişiklik göstermektedir (Hymel ve Swearer, 2015; Zych ve ark., 2015). Aşağıda farklı yaş dönemlerinde yapılan çalışmaların bulguları özetlenmiştir.

- **Okul öncesi dönemde:** Dünyadaki farklı ülkelerde ve ülkemizde %7 ile %55 arasında görüldüğü bulunmuştur (Gültekin Akduman, 2012; Metin Aslan ve Tuğrul, 2014; Perren ve Alsaker, 2006; Salı, 2014).
- **İlkokul döneminde:** Dünyadaki farklı ülkelerde %12 ile %55 arasında; ülkemizde ise %5 ile %65 arasında görüldüğü bulunmuştur (Bentley ve Li, 1995; Hamurcu, 2020; Kapıcı, 2004; Sarı ve Demirbağ, 2019; Wolke ve ark., 2001).
- **Ortaokul döneminde:** Dünyadaki farklı ülkelerde %6 ile %54 arasında; ülkemizde ise %8 ile %51 arasında görüldüğü bulunmuştur (Dölek, 2002; Gökkaya ve Tekinsav Sütücü, 2020; Hicks ve ark., 2018; Laflamme ve ark., 2002; Lessne ve Harmalkar, 2013).
- **Lise döneminde:** Dünyadaki farklı ülkelerde %7 ile %40 arasında; ülkemizde ise %24 ile %38 arasında görüldüğü bulunmuştur (Gültekin ve Sayıl, 2005; Kepekci ve Çinkır, 2006; Olweus, 2003; Tural Hesapçioğlu ve Yeşilova, 2015).

GÖRÜLDÜĞÜ YERLER

Akran zorbalığı davranışları okulun her alanında, okul çıkışında veya okul yolunda görülebilir. Bu davranışlar özellikle yetişkin denetiminin ve gözetiminin yetersiz olduğu yerlerde daha sıklıkla görülmektedir. Önleyici müdahale çalışmaları için zorbalık olaylarının okulun hangi alanlarında görüldüğünün tespit edilmesi ve bu alanların güvenli hâle getirilmesi önemlidir. Özellikle tenefüslerde koridor, okul bahçesi ve okuldaki oyun sahalarında nöbetçi öğretmen veya okul güvenlik personeli sayısının yeterli sayıda olması gerekmektedir. Ayrıca, bütüncül okul yaklaşımına göre okulda görev yapan tüm personelin (örn. servis şoförü, servis ablası, kantin ve temizlik görevlileri) akran zorbalığı konusunda bilgilendirilmesi zorbalık olayına anında müdahale etme açısından önemlidir (Rivers ve Smith, 1994; Vaillancourt ve ark., 2010).

Akran zorbalığının yaşandığı yerler:

- Sınıf
- Koridor
- Tuvalet
- Okul bahçesi
- Oyun sahası (basketbol, futbol)
- Kantin
- Yemekhane
- Spor salonu ve soyunma odası
- Atölye ve laboratuvar
- Yangın merdiveni
- Asansör
- Yatakhane ve banyo (yatılı okullarda)
- Uyku odası (anaokulunda)
- Okul servisi veya okul yolu

ROLLER

Akran zorbalığı olaylarında okuldaki tüm öğrenciler arasında farklı rollerin bulunduğu görülmektedir. Genel olarak araştırmalar, zorbalık yapanlar, zorbalığa maruz kalanlar, hem zorbalık yapan hem maruz kalanlar ve izleyiciler olmak üzere dört grup öğrenciyi detaylı olarak ele almaktadır (Menesini ve Salmivalli, 2017).

- **Zorbalık yapanlar:** Bir öğrenciyi veya bir grup öğrenciyi hedef alır ve onlara sistematik bir biçimde, doğrudan veya dolaylı olarak zarar vermeye çalışırlar. Genellikle zorbalığı başlatırlar ve zorbaca davranışlarda etkin olarak yer alırlar.
- **Zorbalığa maruz kalanlar:** Zorbalık yapan öğrencilerin fiziksel, sözel ve/veya ilişkisel yönden zorbaca davranışlarına maruz kalırlar.
- **Hem zorbalık yapan hem maruz kalanlar:** Hem zorbalık yapan hem de zorbalığa maruz kalan öğrencilerin özelliklerini taşırlar ve her iki grubun da davranışlarını sergilerler.
- **İzleyiciler:** Zorbalığa aktif olarak katılmazlar, sadece olayları izlerler/olaylara tanık olurlar.

Ancak, bu grupların yanı sıra okulda zorbayı destekleyen veya kurbanı koruyan grupların da bulunduğu bilinmektedir. Araştırmacılar, bu öğrencileri beş grup altında incelemektedir (Salmivalli ve ark., 1996).

- **Yandaşlar:** Zorbalığı direkt kendileri başlatmaz ancak zorbaca davranışlarda etkin bir şekilde rol alırlar.
- **Destekleyenler (Pasif zorbalar):** Zorbalık yapan öğrencileri desteklerler ancak zorbaca davranışlarda etkin bir şekilde rol almazlar.
- **Pasif destekleyenler (Olası zorbalar):** Zorbalık yapan öğrencileri açık bir şekilde desteklemezler ancak içten içe zorbalıktan hoşlanırlar.
- **Olası koruyucular:** Zorbalık davranışlarından hoşlanmazlar, bu olaya maruz kalan öğrencilere yardım edilmesi gerektiğini düşünürler ancak yardım etmezler.
- **Aktif koruyucular:** Zorbalık davranışlarından hoşlanmazlar, bu olaya maruz kalan öğrencilere aktif olarak yardım ederler.

Akran zorbalığına maruz kalan çocuklar çoğu zaman bu konuyu yetişkinlere anlatmaz (Storey ve ark., 2013). Çünkü:

- Bu davranışın zorbalık olduğunu bilmeyebilir.
- Anlatmaya çekinebilir veya utanabilir.
- Zayıf veya güçsüz görünmek veya “ana kuzusu” olarak etiketlenmek istemeyebilir.
- Zorbanın kimseye anlatmaması konusundaki tehditleri karşısında sessiz kalabilir. Ancak zorbalık gizlendikçe artarak devam eder.
- Eğer anlattığı duyulursa, zorbalık davranışlarının sıklığı veya şiddetinin artacağından korkabilir.
- Bu davranışı nasıl veya kime anlatacağını bilemeyebilir.
- Hayatında bu konuları paylaşabileceği, güvendiği ve destek alacağı bir yetişkin olmayabilir (örn. ebeveyn, abla/ağabey, öğretmen).
- Yetişkinlerin onu anlamayacağını veya ona yardımcı olamayacağını düşünebilir.
- Zorbalığı önlemek için hiçbir şeyin yapılamayacağına inanabilir.

Benzer şekilde bu olaya tanıklık eden çocuklar da çoğu zaman araya girip olayı durdurmazlar (Storey ve ark., 2013). Çünkü:

- ‘Bana ne, bu benim sorumluluğum değil’ diye düşünebilir.
- Zorbalık yapan kişiden ve daha sonra aynı şeyin kendi başına gelmesinden korkabilir.
- Zorbalığa maruz kalan öğrenciyi savunacak kadar güçlü olmadığını (fiziksel veya popülerlik olarak) düşünebilir.
- Zorbalığa maruz kalan çocuktan hoşlanmayabilir ve ‘Bunu çoktan hak etmişti’ diye düşünebilir.
- Arkadaşları tarafından “ispiyoncu” olarak etiketlenmek istemeyebilir.
- Bu davranışı nasıl veya kime anlatacağını bilemeyebilir.
- Eğer bir yetişkine anlatırsa kendi başının belaya gireceğini düşünebilir.
- Yetişkinlerin umursamayacağını ve yardımcı olmayacağını düşünebilir.

AKRAN ZORBALIĞININ SONUÇLARI

Araştırmalar, akran zorbalığının bu olaya doğrudan veya dolaylı olarak dâhil olan bütün öğrencileri olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Öğrencilerin fiziksel, duygusal, psikolojik, sosyal ve akademik açıdan kısa ve uzun vadede etkilendikleri görülmektedir.

Akran Zorbalığı Yapan Öğrenciler İçin Sonuçlar

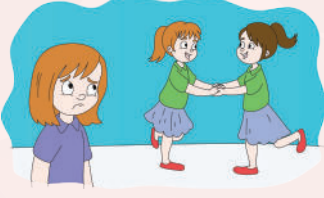

Araştırmalar akran zorbalığı yapan öğrencilerin kısa ve uzun vadede birçok olumsuz etki ile karşılaştığını göstermektedir (Farrington ve ark., 2012; Fergusson ve ark., 2014; Gökkaya ve Tekinsav Sütcü, 2020; Kim ve ark., 2011; Menesini ve ark., 2003; Vaughn ve ark., 2010). Öncelikle, akran zorbalığı yapan öğrencilerin kısa vadede okul ile ilişkili alanlarda problemler yaşadıkları görülmektedir. Zorbalık yapan öğrencilerin, okula bağlılıklarının zayıf olduğu, okulu sevmedikleri ve akademik başarılarının da düşük olduğu ortaya konmuştur (Smokowski ve Kopasz, 2005). Uzun vadede ise bu öğrencilerin daha fazla riskle karşı karşıya kaldıkları bildirilmektedir. Örneğin, bir araştırmada 7-12 yaşları arasında zorbalık yapan çocukların 30 yaşına geldiklerinde gözaltına alınma gibi suça ilişkin davranışlarının yaşitlarına kıyasla 2.5 kat daha fazla olduğu görülmüştür (Gibb ve ark., 2010). Benzer bir şekilde, ortaokul döneminde zorbalık yapan öğrencilerin, sonraki yıllarda suça karışma ve sabıka kaydı olma oranlarının diğer öğrencilerden daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Renda ve ark., 2011). Boylamsal bir çalışmada ise okul yıllarında zorbalık yapan çocukların, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde psikiyatrik belirtiler gösterdiği bulunmuştur (Kumpulainen ve Räsänen, 2000).

ZORBALIK YAPAN ÖĞRENCİLER İÇİN

Kısa Süreli Sonuçlar	Uzun Süreli Sonuçlar
<ul style="list-style-type: none">Okula uyumda güçlükOkuldan kaçma, okuldaki kuralları çiğnemeOkula karşı ilgisizlik, akademik başarıda düşüşÖğretmenlere karşı gelmeDışlanma, yalnız kalma, sevilme riskiArkadaşlık ilişkilerinde zorluklar	<ul style="list-style-type: none">Saldırgan davranışların sürmesi, eşine ve çocuklarına aile içi şiddet uygulamaPsikiyatrik hastalık gelişmesi riski (örn. depresyon, bipolar bozukluk, antisosyal kişilik bozukluğu)Sosyal ilişkilerde problemlerErken yaşlarda sigara, alkol ve madde kullanımıSuçta yönelik davranışlarda bulunma ve mahkûmiyet riski (örn. trafik suçu, hırsızlık, adam yaralama)

Akran Zorbalığına Maruz Kalan Öğrenciler İçin Sonuçlar

Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin de akran zorbalığından kısa ve uzun vadede fiziksel, duygusal, davranışsal ve akademik açıdan olumsuz etkilendiği birçok çalışmada ortaya konmuştur (Bilgili ve ark., 2016; Fleming ve Jacobsen 2009; Gültekin ve Sayıl, 2005; Kapıcı, 2004; Ledwell ve King, 2013; Menesini ve ark., 2009; Olweus, 1993, Ttofi ve ark., 2011). Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin kısa vadede fiziksel sağlık problemleri, depresyon, kaygı, kendine zarar verme, sosyal kaygı ve yalnızlık açısından diğer çocuklara kıyasla daha yüksek risk altında oldukları görülmektedir (Arseneault ve ark., 2006; Kim ve ark., 2009; Salmivalli ve Isaacs, 2005). Ayrıca, öğrencilerin okula gitmeye karşı isteksizlik, okulda kendini güvensiz ve mutsuz hissetme (Rigby, 2003) ve okul başarısında düşüş (Boulton ve Underwood, 1992) gibi etkilere de maruz kaldıkları görülmektedir. Uzun vadede ise, çocukluk yıllarında zorbalığa maruz kalan öğrencilerin, yetişkinlik döneminde psikiyatrik bozukluklar (örn. depresyon, kaygı bozuklukları), intihar düşünceleri ve girişimi, düşük benlik saygısı gibi olumsuz etkileri yaşamaya devam ettikleri görülmektedir (Arseneault, 2017; Olweus, 1993). Örneğin, bir çalışmada depresyon problemi nedeniyle psikiyatri kliniğine başvuran ergenlerin neredeyse dörtte üçünün çocukluk döneminde akran zorbalığına maruz kaldığı bulunmuştur (Salmon ve ark., 2000).

ZORBALIĞA MARUZ KALAN ÖĞRENCİLER İÇİN

Kısa Süreli Sonuçlar	Uzun Süreli Sonuçlar
<ul style="list-style-type: none">• Kendini değersiz ve mutsuz hissetme• Kızgınlık, çaresizlik ve yalnızlık• Düşük özgüven• Sosyal uyumda güçlük• Uyku problemleri (korkulu rüya, kâbuslar)• Fiziksel belirtiler (baş ağrısı, karın ağrısı, mide bulantısı)• Gece altını ıslatma• Akademik performansta düşüş• Okula bağlılıkta azalma, okuldan uzaklaşma• Okulda kendini güvensiz hissetme• Okul veya sınıf değiştirme• Kendine zarar verme düşünceleri ve girişimleri	<ul style="list-style-type: none">• Üzüntü, mutsuzluk, kızgınlık, yalnızlık• Düşük özgüven ve benlik saygısı• Depresyon ve kaygı bozuklukları geliştirme riski• Sosyal ve romantik ilişkilerde problem yaşama riski• Akademik başarıda düşüş

Hem Akran Zorbalığı Yapan Hem Zorbaliğa Maruz Kalan Öğrenciler İçin Sonuçlar

Hem akran zorbalığı yapan hem de zorbaliğa maruz kalan öğrenciler de kısa ve uzun vadede birçok olumsuz etki ile karşılaşmaktadır (Connors-Burrow ve ark., 2009; Swearer ve ark., 2001). Bazı araştırmalarda bu grubun, zorbalık yapan, zorbaliğa maruz kalan ve zorbaliğa katılmayan öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde depresyon, kaygı, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) belirtileri gösterdikleri bildirilmiştir. Bir başka çalışmada ise bu grubun, diğer gruplara kıyasla daha yüksek düzeyde davranış problemi, kural ihlali, sapkın akran etkisi ve aykırı davranış kabulü gösterirken; daha düşük düzeyde öz kontrol, sosyal beceri, okul uyumu, okula bağlılık, ebeveyn desteği ve ebeveyne bağlılık gösterdikleri bildirilmiştir (Haynie ve ark., 2001). Ayrıca bu grubun duygusal stres, duygu düzenleme güçlüğü ve arkadaşları tarafından reddedilme gibi olumsuz etkilerle daha sık karşılaştığı görülmektedir (Schwartz, 2000).

HEM AKRAN ZORBALIĞI YAPAN HEM ZORBALIĞA MARUZ KALAN ÖĞRENCİLER İÇİN

- Yüksek düzeyde saldırgan davranışlar
- Depresyon ve kaygı
- Duygusal stres
- Düşük benlik saygısı
- Sosyal ilişkilerde problemler
- Dışlanma
- Okula bağlılıkta azalma, okuldan uzaklaşma

Akran Zorbalığına Tanık Olan Öğrenciler İçin Sonuçlar

Akran zorbalığı yukarıda bahsedilen üç gruba ek olarak, bu olaya tanıklık eden diğer öğrencileri de olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, arkadaşlarının zorbaliğa maruz kaldığını gören diğer çocuklar korku ve endişe duyabilmekte; kendilerini okula ait hissetmeme ve okuldan uzaklaşma gibi tepkiler gösterebilmektedir (Nishina ve Juvanen, 2005). Buna ek olarak, bu öğrenciler ileride aynı şeyin kendi başına gelebileceğinden korkma, endişelenme gibi etkilerin yanı sıra üzüntü, kendini güçsüz veya baskı altında hissetme gibi duygusal etkilerle de karşılaşabilmektedir (Rigby, 2003).

AKRAN ZORBALIĞINA TANIK OLAN ÖĞRENCİLER İÇİN

- Mutsuzluk, üzüntü, umutsuzluk
- Kendisinin de aynı şeyleri yaşayacağına dair korku ve endişe duyma
- Kendisini savunmak için sürekli tetikte hissetme
- Zorbaliğa maruz kalan öğrenciye yardım edemediği için üzülmeye veya kendini güçsüz hissetme
- İspyoncu olarak etiketlenmeye karşı endişe duyma
- Zorbaliğa katılması konusunda baskı hissetme
- Saldırgan davranışları model alma riski
- Okulu sevmeme, okuldan uzaklaşma ve okulda kendini güvensiz hissetme

AKRAN ZORBALIĞI İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLER

Akran zorbalığı ile ilişkili bazı bireysel, ailesel ve çevresel özellikler risk faktörü olarak ele alınmıştır. Yapılan araştırmalar, bu özelliklerin tek başına belirleyici olmadığını ancak birbirleriyle etkileşimleri sonucunda zorbalığa yol açtığını ortaya koymaktadır (Atlas ve Pepler, 1998; Barboza ve ark., 2009). Dolayısıyla akran zorbalığı, tek yönlü bir problem olmaktan öte çok boyutlu ve karmaşık bir durum olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda, risk faktörlerinin göz önünde bulundurulması zorbalığın önlenmesinde ve zorbalıkla baş edilmesinde kritik bir öneme sahiptir.

Akran zorbalığının ortaya çıkmasında rol oynayan faktörler **dört başlık** altında incelenebilir:

- Bireysel faktörler
- Aileye ilişkin faktörler
- Okula ilişkin faktörler
- Çevresel faktörler

BİREYSEL FAKTÖRLER

Yaş

Akran zorbalığı, okul öncesi dönemden başlamak üzere her okul türünde ve her sınıf düzeyinde görülmektedir. Ancak araştırmalar akran zorbalığının özellikle ilkokulun son yıllarında arttığını, ortaokul döneminde en üst seviyeye ulaştığını ve lisenin sonlarına doğru azaldığını ortaya koymaktadır (Eslea ve Rees, 2001; Frisén ve ark., 2007; Olweus, 1995).

Bununla birlikte, zorbalık türünün yaşa bağlı olarak değiştiğini öne süren araştırmalar da bulunmaktadır. Okul öncesi ve ilkokul yıllarında fiziksel ve sözel, ortaokul yıllarında sözel ve ilişkisel, lise yıllarında ise ilişkisel ve siber zorbalığın daha yoğun görüldüğü belirlenmiştir (Espelage ve ark., 2012; Menesini ve Salmivalli, 2017; Storey ve ark., 2013).

Cinsiyet

Akran zorbalığının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyen araştırmaların bir kısmı, erkeklerin kızlara göre daha fazla zorbalık davranışları sergilediğini ve zorbalığa maruz kaldığını göstermektedir (Ayas ve Pişkin, 2011; Craig ve ark., 2009; Nansel ve ark., 2001; Rodkin ve ark., 2015; Türkmen ve ark., 2013). Bazı araştırmalar ise zorbalık davranışlarında cinsiyet farklılığı olmadığını öne sürmektedir (Prienstein ve ark., 2001). Öte yandan, araştırmalar cinsiyete göre zorbalık türünün değiştiğini ortaya koymuştur.

Bu araştırmalar, erkeklerin daha sıklıkla fiziksel zorbalık yaptıklarını ve fiziksel zorbalığa maruz kaldıklarını; kızların ise daha sık sözel veya ilişkisel zorbalık yaptıklarını ya da sözel veya ilişkisel zorbalığa maruz kaldıklarını göstermektedir (Cook ve ark., 2010; Guerra ve ark., 2011; Napolitano ve ark., 2010; Sharp ve Smith, 2002; Vaillancourt ve ark., 2010).

Bireysel Özellikler

Yaş ve cinsiyete ek olarak, çocuğun ve ergenin mizacı, kişilik özellikleri, sosyo-duygusal gelişim özellikleri gibi faktörler de akran zorbalığı açısından risk oluşturabilmektedir. Örneğin, zor mizaca sahip çocukların şiddete daha meyilli oldukları, problem çözme stratejisi olarak bu yolu tercih ettikleri belirlenmiştir (Olweus, 1993). Ek olarak, kaygılı veya kaçınan bağlanma stiline sahip ergenlerin daha nadiren akran zorbalığına maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Bektaş, 2007). Sonuç olarak, hiçbir bireysel özellik tek başına belirleyici değildir, ancak bazı özelliklerin akran zorbalığında farklı roller üstlenen öğrencilerin özellikleri ile ilişkili olduğu bildirilmiştir.

Akran Zorbalığı Yapan Öğrencilerin Bireysel Özellikleri

Araştırmalara göre akran zorbalığı yapan öğrencilerin öne çıkan bireysel özellikleri şu şekilde özetlenebilir (McGrath, 2007; Olweus, 1993, 2005; Pearce ve Thompson, 1998; Rigby, 2003; Salmivalli ve Peets, 2009; Ural ve Özteke 2007):

ZORBALIK YAPAN ÖĞRENCİLERİN BİREYSEL ÖZELLİKLERİ

- Başkalarını yönetmeyi sevme, başkaları üzerinde egemenlik kurmayı ve güçlü olmayı isteme
- Başkalarının duygularına karşı duyarsız olma ve düşük empati becerisine sahip olma
- Vicdan, utanç ve pişmanlık duygularının zayıf olması
- Şiddete karşı olumlu bir tutuma sahip olma
- Saldırganca davranmaktan gurur duyma
- Problem çözerken saldırgan çözüm yollarını kullanma
- Düşük öz denetim becerilerine sahip olma
- Öfke kontrolünde problem yaşama
- Farklılıklara karşı tahammülsüz olma
- Düşünmeden, tepkisel ve aceleci davranma, çabuk sinirlenme (dürtüsellik)
- Yalan söylemeye veya hile yapmaya eğilim gösterme

Akran Zorbalığına Maruz Kalan Öğrencilerin Bireysel Özellikleri

Araştırmalara göre akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin ne çıkan bireysel özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Hazler, 1996; Olweus, 2005; Reid ve ark., 2004; Sharp ve Smith, 2002; Ural ve zteke, 2007):

ZORBALIğA MARUZ KALAN ğRENCİLERİN BİREYSEL ÖZELLİKLERİ

- Kendine güveninin ve benlik saygısının düşük olması (rn. Kendini başarsız, beceriksiz olarak tanımlama)
- Pasif, utangaç, çekingen, içe kapanık olma
- İtaatkâr ve boyun eğici kişilik özelliklerine sahip olma
- Arkadaş ortamında çoğunlukla endişeli, kaygılı ve güvensiz davranışlar sergileme
- Hiç arkadaşı olmaması veya çok az sayıda arkadaşa sahip olma, arkadaş ortamında az popüler olma
- İletifim ve sorun çözme becerilerinin zayıf olması
- Zorbalığa uğradıktan sonra ağlama ve geri çekilme tepkisi verme
- Farklı fiziksel özelliklere sahip olma (rn. aşırı kısa/uzun boy, aşırı az/çok kilo, gzlk veya diş teli kullanıyor olma, konuşma problemleri)
- Dezavantajlı gruplara dâhil olma (rn. fiziksel veya zihinsel engelinin olması, dil/ak-sanının farklı olması, göçmen/etnik azınlık gruba ye olma)

Hem Akran Zorbalığı Yapan Hem de Akran Zorbalığına Maruz Kalan ğrencilerin Bireysel zellikleri

Araştırmalara göre hem akran zorbalığı yapan hem de akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin bireysel özellikleri şu şekilde bildirilmiştir (Craig, 1998; Holt ve Espelage, 2007; Marsh, 2018; O'Brennan ve ark., 2009; Smokowski ve Kopasz, 2005):

HEM AKRAN ZORBALIğI YAPAN HEM AKRAN ZORBALIğA MARUZ KALAN ğRENCİLERİN BİREYSEL ÖZELLİKLERİ

- Zorbalığa uğradığında kendini öfkeli hissettiği için şiddete başvurma
- Arkadaşları tarafından kolaylıkla kişkırtılabilme ve başkalarını kişkırtabilme
- Düşük psikososyal uyum sürecine sahip olma
- abuk sinirlenme
- Aceleci ve öfkeli davranma
- Depresyon ve kaygı
- Yalnızlık

► AİLEYE İLİŞKİN FAKTÖRLER

Çocuğun davranışları üzerinde bireysel özelliklerinin yanı sıra günlük hayatta sürekli etkileşim içinde olduğu ailesinin rolü de önemlidir. Dolayısıyla, akran zorbalığı özetinde değerlendirildiğinde aileye ilişkin bazı faktörlerin çocukların zorbalık yapmasında, bazı faktörlerin ise çocukların akran zorbalığına maruz kalmasında etkili olabileceği görülmektedir.

Ebeveynlik stilleri, çocuğun psikososyal gelişimi ve dolayısıyla davranışları üzerinde oldukça etkilidir (Baumrind, 1967; Maccoby ve Martin, 1983; Pulkkinen, 1983). Araştırmalar, çocukların gelişimi açısından en olumlu özelliklerin demokratik ebeveynlik stili ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Kanak ve Pekdoğan, 2015; Santrock, 2017; Yavuzer, 2000). Akran zorbalığı açısından değerlendirildiğinde ise bu ebeveynlik stili en önemli koruyucu faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Baldry ve Farrington, 2005).

DEMOKRATİK EBEVEYNLİK

Ebeveyn Özellikleri

- Net kurallar belirleyen ve bu kuralları uygulayan
- Kuralların sebeplerini açıklayan
- Fiziksel ceza kullanmayan
- Psikolojik şiddet uygulamayan
- Sevgi dolu, sıcak, ilgili davranan
- Çocuklarının gelişimsel ihtiyaçlarına cevap veren ve destek olan
- Çocuklarının kendilerini ifade etmesine olanak tanıyan
- Çocuklarını izleyen, gözetim ve denetim altında tutan

Çocuğun Özellikleri

- Kuralları-sınırları benimseyen
- Sosyal ve duygusal becerileri (empati, işbirliği) yüksek
- Özgüvenli
- Akademik açıdan başarılı
- Sevildiğini ve kendisine değer verildiğini hisseden
- Bir şeyi elde etmek için şiddete başvurmeyen
- * Kendisini olumlu bir şekilde ifade eden

Bununla birlikte, otoriter, izin verici veya ihmalkâr ebeveynlik stilleriyle büyüyen çocukların temel özelliklerinin, onları akran zorbalığı açısından riskli konuma getirdiği görülmektedir (Baldry ve Farrington, 2000; Bowers ve ark., 1994; Pontzer, 2010).

OTORİTER EBEVEYNLİK

Ebeveyn Özellikleri

- Katı kurallar benimseyen
- Çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarına destekleyici cevap vermeyen
- Çoğunlukla fiziksel veya psikolojik şiddet içeren disiplin yöntemleri uygulayan
- Çocuğa olan sevgi ve ilgisini göstermeyen

Çocuğun Özellikleri

- Sosyal ve duygusal becerileri (empati, iş birliği) zayıf
- Özgüveni ve benlik saygısı düşük
- Kendini ifade etmekte zorlanan/çekinen
- Sevilmediğini hisseden
- İtaatkâr veya aşırı tepkisel
- Saldırgan davranışları benimseyen

İZİN VERİCİ EBEVEYNLİK

Ebeveyn Özellikleri

- Çocuğa aşırı sevgi ve ilgi gösteren
- Ev içinde kuralların ve sınırların olmaması
- Kararların çoğunlukla çocuğuna bırakılması

Çocuğun Özellikleri

- Sosyal uyum becerileri düşük
- Sorumluluk almakta zorlanan
- Benmerkezci

İHMALKÂR EBEVEYNLİK

Ebeveyn Özellikleri

- Çocuğa sevgi ve ilgi göstermeyen
- Çocuktan herhangi bir beklentisi olmayan
- Duygusal bağlanmanın olmadığı

Çocuğun Özellikleri

- Sosyal uyum becerileri düşük
- Dürtüsel
- Riskli davranışlarda bulunma olasılığı yüksek

Akran Zorbalığı Yapan Öğrencilerin Ailesel Özellikleri

Araştırmalara göre akran zorbalığı yapan öğrencilerin ailelerine ilişkin aşağıdaki özelliklerin öne çıktığı görülmektedir (Atik ve Güneri, 2013; Barboza ve ark., 2009; Cenksseven Önder ve Yurtal, 2008; Cullerton-Sen ve ark., 2008; Ensor ve ark., 2010; Espelage ve ark., 2000; Hong ve Espelage, 2012; Stevens ve ark., 2002; Wolke ve ark., 2015).

AKRAN ZORBALIĞI YAPAN ÖĞRENCİLERİN AİLESEL ÖZELLİKLERİ

- İlgisi, sevgisi ve sıcaklıktan yoksun bir aile ortamı
- Ebeveynlerin çocuklarına karşı cezalandırıcı, düşmanca ve kötüleyici davranması
- Ebeveyn ve çocuk arasındaki iletişimin zayıf veya yetersiz olması
- Ebeveynlerin çocuğu yetersiz denetimi ve gözetimi
- Ebeveynler arası çatışma veya huzursuzluk, düşük evlilik doyumu
- Fiziksel veya duygusal istismar
- Otoriter ebeveynlik stili
- Ebeveynlerin evde fiziksel güce dayalı disiplin teknikleri kullanması
- Saldırgan davranışların ebeveynler tarafından hoşgörü ile karşılanması
- Ebeveynlerin çevrelerindeki diğer kişilere karşı saldırgan davranışlar sergilemesi
- Farklı aile yapısına sahip olma (örn. tek ebeveynli aileler, anne-baba dışında farklı yetişkinlerle yaşamak zorunda kalma)
- Çocuğun ağabey/abla/kardeşleri tarafından zorbalığa maruz kalması veya kardeşlerine zorbalık yapması

Akran Zorbalığına Maruz Kalan Öğrencilerin Ailesel Özellikleri

Araştırmalara göre akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin ailelerine ilişkin aşağıdaki özelliklerin öne çıktığı görülmektedir (Barboza, 2009; Bernstein ve Watson 1997; Duncan, 2004; Nansel ve ark., 2001; Olweus, 1993; Smith 2004; Şirvanlı-Özen, 2006).

ZORBALIĞA MARUZ KALAN ÖĞRENCİLERİN AİLESEL ÖZELLİKLERİ

- Aşırı koruyucu ve kollayıcı ebeveynler
- Özellikle annelerin çocuklarına yaşından daha küçükmüş gibi davranma eğilimi
- Anne ile çok yoğun duygusal ilişki kurulması
- Baba ile çok uzak, mesafeli ve olumsuz bir ilişki yaşanması

Hem Akran Zorbalığı Yapan Hem Zorbalığa Maruz Kalan Öğrencilerin Ailesel Özellikleri

Hem akran zorbalığı yapan hem de bu olaya maruz kalan öğrencilerin ise ailesel özellikleri değerlendirildiğinde aşağıdaki özellikler öne çıkmaktadır (Bowers ve ark., 1994; Craig, 1998; Duncan, 2004; Schwartz ve ark., 1997).

HEM AKRAN ZORBALIĞI YAPAN HEM ZORBALIĞA MARUZ KALAN ÖĞRENCİLERİN AİLESEL ÖZELLİKLERİ

- Aile içerisinde şiddet ve baskı
- Ebeveynlerin ilgisiz ve tutarsız davranışlarda bulunması

OKULA İLİŞKİN FAKTÖRLER

Okul ile ilişkili bazı faktörler akran zorbalığına yol açabilirken diğer faktörler ise önleyici olabilmektedir. Bu faktörler arasında öncelikle okulun fiziksel ortamı, okul iklimi ve okul idaresinin/öğretmenlerin tutum ve davranışları yer almaktadır. Bununla birlikte, okullardaki akran ilişkileri ve okul/öğretmen-aile ilişkileri de akran zorbalığının ortaya çıkmasında veya önlenmesinde etki yaratabilmektedir.

Okulun fiziksel ortamı: Okulun büyük olması ve okul mevcudunun kalabalık olması öğrencilerin denetim altında tutulmasını zorlaştırmaktadır. Farklı kademelerden öğrencilerin aynı anda bahçeyi ve kantini kullanması öğretmen denetimini zorlaştırmaktadır. Özellikle zorbalığın sıklıkla meydana geldiği yerlerin (koridor, okul bahçesi ve oyun alanları) denetim altında tutulamaması zorbalık olaylarının meydana gelmesinde etkilidir (Bowers ve ark., 2009; Bradshaw ve ark., 2009; Olweus, 1993).

Okul iklimi: Öğrencilerin, okulda kendilerini ne kadar güvende hissettikleri ve okul ortamını eğitim öğretimleri açısından nasıl algıladıkları, onların okuldaki davranışlarını da etkilemektedir. Olumsuz bir okul iklimi öğrencilerin okula yabancılaşmalarına yol açabilir. Bununla birlikte, öğrenciler arasında yüksek rekabet olması ve yarışmanın desteklenmesi de öğrenciler arasında problemler yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu tür etmenler, akran zorbalığının oluşmasında da rol oynamaktadır (Bilgiç ve Yurtal, 2009; Gendron ve ark., 2011; Harel-Fisch, 2011; Yoneyama ve Rigby, 2006).

Okul idaresi ve öğretmenler: Okuldaki yöneticilerin ve öğretmenlerin tutum ve davranışları da öğrenciler üzerinde etkilidir. Yöneticilerin ve öğretmenlerin; okuldaki saldırgan davranışları hoş görmesi, öğrencilere karşı fiziksel ceza uygulaması, zorbalık davranışlarını fark edememesi, zorbalığa karşı ilgisiz olması, zorbalık davranışlarını görmezden gelmesi ve çözüm konusunda isteksiz davranması akran zorbalığının oluşmasında ve sürmesinde etkilidir. Öte yandan, yöneticilerin ve öğretmenlerin öğrencilere karşı il-

gili, anlayışlı ve duyarlı davranışlar sergilemesi; okulda zorbalığa yönelik politikaların belirlenmesi veya kuralların konulması; öğrencilerin yakından izlenmesi ve olumlu disiplin yöntemlerinin kullanılması ise zorbalığın önlenmesinde etkilidir (Allen, 2010; Doll ve ark., 2004; Wienke-Totura ve ark., 2009).

Akran ilişkileri: Okullarda, akran ilişkileri de öğrencinin davranışları üzerinde etkilidir. Akranlar, öğrenci açısından olumlu (örn. paylaşım, statü, prestij, popülerlik) olduğu gibi olumsuz (örn. saldırgan davranışlar sergileme, sigara içme, alkol ve madde kullanma) etkiler de yaratabilmektedir. Akran zorbalığı açısından değerlendirildiğinde, öğrencinin olumsuz veya saldırgan davranışlar gösteren akran grubunda yer alması; saldırgan davranışların akran grubu tarafından onaylanması ve kabul edilmesi, akran zorbalığı olasılığını arttırmaktadır. Öte yandan az sayıda arkadaşına sahip olan, akranları tarafından dışlanan, güçlü arkadaşlık ilişkileri olmayan ve yalnızlığa itilen öğrencilerinse zorbalığa maruz kalma riskinin arttığı görülmektedir (Craig ve ark., 2000; Haynie ve ark., 2001; Salmivalli ve Voeten, 2004; Wienke-Totura ve ark., 2009; Yaban ve ark., 2013).

Okul/öğretmen - aile ilişkileri: Ailenin destekleyici tutuma sahip olması, okul ile iyi ilişkiler kurması ve öğretmenler ile iletişim hâlinde olması; öğrencilerin akademik başarıları, okula devamlılıkları, sınıf içi etkinliklere katılımı ve okula yönelik olumlu tutumlar geliştirmeleri üzerinde etkilidir. Dolayısıyla, olumlu okul-aile ilişkilerinin akran zorbalığı açısından önleyici bir etkisi olduğu düşünülmektedir (Çelenk, 2003).

ÇEVRESEL FAKTÖRLER

Çocuğun içinde yaşadığı toplumdaki kültürel değerler, gelenek ve görenekler, sosyoekonomik durum ile medya da çocuğun gelişimi ve davranışları üzerinde etkilidir. Dolayısıyla bu etmenler, akran zorbalığı açısından da önemlidir. Örneğin, şiddetin toplumsal olarak kabul görmesi ve sıkça uygulanması, öğrencilerin akran zorbalığı yapmasına yol açabilir. Ebeveynlerin ve öğretmenlerin fiziksel ceza kullanmalarının kabul gördüğü bir toplumsal ortamda öğrencilerin de şiddet içeren davranışlar sergilediği görülmektedir. Şiddetin ve yoksulluğun yoğun olarak görüldüğü semtlerde yaşayan çocukların çevrelerinde şiddet içerikli veya suça yönelik davranışlar (örn. sokak kavgası, çete üyesi olma, hırsızlık) gözlemlemesi ve dolayısıyla benzer davranışları göstermesi de bir diğer risk etmenidir. Benzer bir şekilde, medyada (TV, film, video oyunları, internet, sosyal medya) da şiddet içerikli öğelere maruz kalmanın risk oluşturduğu görülmektedir (Bronfenbrenner, 1992; Doğan, 2010; Kuntsche ve ark., 2006).

BÜTÜNCÜL OKUL YAKLAŞIMI

Araştırmacılar, bütüncül okul yaklaşımını benimseyen kanıta dayalı müdahale programlarının, akran zorbalığını önleme ve azaltmada en etkili programlar olduğunu ortaya koymuştur (Farrington ve Ttofi, 2011; Hutchings ve Clarkson, 2015; Sharp ve Thompson, 1994; Smith ve ark., 2008). Dolayısıyla, okullarda ilk adım olarak akran zorbalığı konusunda **bütüncül bir okul yaklaşımının** kabul edilmesi ve hayata geçirilmesi çok önemlidir. Bu yaklaşımın dört temel hedef kitlesi bulunmaktadır.

1. Okul personeli: Okuldaki tüm personelin (idareciler, öğretmenler ve diğer çalışanlar) güvenli bir okul iklimi yaratma, olumlu akran ilişkilerini teşvik etme ve zorbalık olaylarına çözüm üretme konusunda ortak bir çaba içerisinde olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki adımlar atılmalıdır:

- Akran zorbalığı konusunda tüm personele yönelik **açık, net ve tutarlı bilgiler** verilmeli ve destek sağlanmalıdır.
- Akran zorbalığı hakkında **uygulanabilir kurallar ve politikalar** geliştirilmeli ve yürürlüğe konulmalıdır.
- Okulda '**Akran Zorbalığını Önleme Komisyonu**' kurulmalıdır. Her bir hedef kitesinden kişilerin (örn. idareci, öğretmen, rehber öğretmen/psikolojik danışman, öğrenci temsilcisi, okul-aile birliği temsilcisi) yer alacağı bu komite belli aralıklarla toplanmalı ve okuldaki önleyici çalışmalar konusunda ortaklaşa çalışmalıdır.
- Okul içinde ve çevresinde zorbalık olaylarının en sık görüldüğü yerlerde **güvenlik için ekstra önlemler** alınmalıdır.
- Öğretmenlere akran zorbalığı konusunda ve etkili müdahale stratejileri hakkında **tekrarlayıcı eğitimler/seminerler** verilmelidir.
- Öğretmenler, okullarındaki akran zorbalığını **önleme ve müdahale politikalarının** hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi konularında aktif katılımında bulunmalıdır.

2. Öğrenciler: Öncelikle çocuk ve ergenlere yönelik akran zorbalığını tanıma, anlama ve önlemeye yönelik **farkındalık çalışmalarının** yapılması çok önemlidir. Sınıf içerisinde tüm öğrencilerle yapılacak bu çalışmalarda zorbalığın türleri ve sonuçları hakkında bilgi aktarılabilir ve zorbalıkla başa çıkma konusunda etkili yöntemler ele alınabilir. Ayrıca, zorbalık yapan, zorbalığa maruz kalan ve hem zorbalık yapan hem zorbalığa maruz kalan öğrenciler için gerek bireysel gerekse grup **psikoeğitim çalışmalarının** tasarlanması ve uygulanması uygun bir müdahale yöntemi olabilir.

3. Ebeveynler: Bütüncül okul yaklaşımında, ebeveynler zorbalığın önlenmesi konusunda aktif olarak görev alırlar. **Okul-aile iş birliği** bu adımın önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda ebeveynler ile aşağıdaki çalışmalar yapılabilir.

- Ebeveynler ile **yakın iletişim** hâlinde olunmalı ve önleyici çalışmalar konusunda ortak stratejiler geliştirilmelidir.
- Eve konu ile ilgili **broşürler** gönderilmeli, okula farkındalık amaçlı **afişler** asılmalıdır.
- Ebeveynlere akran zorbalığı konusunda okul rehber öğretmeni/psikolojik danışmanı tarafından **bilgilendirme seminerleri** düzenlenmeli ve onların da müdahale sürecine katılması sağlanmalıdır.
- Bu konuda uzman araştırmacılar ve akademisyenler okula davet edilerek **ebeveynlere yönelik konferanslar** düzenlenmelidir.
- Çocuğu zorbalık yapan veya zorbalığa maruz kalan ebeveynler ile ayrı ayrı görüşmeler yapılarak bu konuda **ebeveynlere destek sağlanmalıdır**. Gerek görüldüğünde okul dışından bir uzmana yönlendirme yapılabilir.

4. Diğer paydaşlar: Her ne kadar zorbalık olayları okulda gerçekleşse de çocuğun içinde bulunduğu toplum ve mahalle düzeyinde de çalışmalar yapılabilir. Örneğin, rehber öğretmen/psikolojik danışmanının bu konuda rehberlik araştırma merkezinde (RAM), gençlik merkezinde, sivil toplum kuruluşlarında veya halk sağlığı merkezinde çalışan uzmanlarla iş birliği yapması ve soruna yönelik ortak çözüm önerileri geliştirmesi faydalı olacaktır.

REHBER ÖĞRETMEN/PSİKOLOJİK DANIŞMANLARA YÖNELİK ÖNERİLER

TESPİT VE BELİRLEME

Rehber öğretmen/psikolojik danışmanların okullardaki akran zorbalığı durumlarını tespit etmek ve akran zorbalığı ile ilgili çalışmalara ilişkin ihtiyaç analizlerini yapmak için test ve test dışı teknikleri kullanması gerekmektedir. Akran zorbalığı durumlarını belirlemeye yönelik alanyazında geçerliği ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçme araçları bulunmaktadır. Bu araçlara örnek olarak Olweus Öğrenciler için Akran Zorbalığı Anketi (Olweus, 1996; Sipahi ve Karababa, 2018; Tıprıdamaz-Sipahi, 2008), Akran Zorbalığı Ölçeği- Çocuk Formu (Pişkin ve Ayas, 2011), Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği - Ergen Formu (Ayas ve Pişkin, 2015), Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği (Mynard ve Joseph, 2000; Gültekin ve Sayıl, 2005) ve Zorbalık Ölçeği (Kutlu, 2005) verilebilir. Bununla birlikte, tespit ve ihtiyaç analizi çalışmalarında öncelikle MEB tarafından sunulan Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetlerinde Kullanılan Formlar ve Ölçme Araçları'ndaki test dışı tekniklerden faydalanılması önerilmektedir. Bu kapsamda rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar "Kimdir Bu" başta olmak üzere "Kime Göre Ben Neyim" ve "Sosyometri" gibi test dışı tekniklerden faydalanabilir. Ayrıca "Şiddet Sıklığı Anketi" başta olmak üzere "Şiddet Algısı Anketi" ve "Şiddet Meşruiyeti Anketi" uygulamalarının ilgili bölümleri incelenerek var olan durumların içerisinde güç dengesizliği, kasıtlılık ve süreklilik gibi öğeler göz önünde bulundurulurak akran zorbalığının tespiti yapılabilir. Ek olarak, "Rehberlik İhtiyacı Belirleme Anketi" aracılığıyla da okulda akran zorbalığına ilişkin çalışmaların yapılması konusunda ihtiyaç tespiti yapılabilir. Son olarak, öğrencilere uygulanan formlara akran zorbalığının okulun hangi alanlarında sıklıkla görüldüğünü belirlemeye yönelik soruların eklenmesi de faydalı olacaktır. Okuldaki akran zorbalığına ilişkin bir risk haritasının oluşturulması ve bu alanlarda öğretmen denetiminin sıkılaştırılmasının akran zorbalığını önlemede etkili olabileceği düşünülmektedir.

BİLDİRİM SÜRECİ

Akran zorbalığı okullarda gerçekleşmesi istenmeyen, müdahale edilebilir ve önlenilebilir bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte akran zorbalığı fiziksel, sözel, ilişkisel/sosyal veya siber zorbalık şeklinde okullarda karşılaşılan bir durumdur. Bu bağlamda akran zorbalığı yapan, akran zorbalığına maruz kalan veya akran zorbalığına tanıklık eden öğrencilerle görüşme yapma, bireysel veya grupla psikolojik danışma uygulamaları yürütme ihtiyacı doğabilir. Bu durumlarda MEB Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliğine uygun bir şekilde öğrencilerin Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Servisine yönlendirilmeleri gerekmektedir. Rehber öğretmeni/psikolojik danışmanı olmayan kurumlarda ise Rehberlik Araştırma Merkezi Yönergesine uygun şekilde

öğrenciler yönlendirilerek psikolojik destek almaları sağlanmalıdır.

Akran zorbalığı tüm okullarda karşılaşılabilecek bir durumdur. Bununla birlikte akran zorbalığının pek çok türü olmasına karşın okullarda zaman zaman fiziksel zorbalık olarak görülebilmekte dolayısıyla da şiddet içerikli davranışları da barındıran süreçlere dönüşebilmektedir. Öğrencilerin bu tür davranışları buldukları öğretim kademesindeki (okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim) yönetmelikler çerçevesinde belirtilen olumsuz davranışlar kapsamında ele alınmalı ve ilgili yönetmelikler doğrultusunda uygulanacak yaptırımlar ile ilgili resmî süreçlerin yürütülmesi sağlanmalıdır. Bu kapsamda resmî süreçler ilkökul ve ortaokullarda "Öğrenci Davranışları Değerlendirme Kurulu" tarafından, liselerde ise "Okul Öğrenci ve Disiplin Kurulu" tarafından uygulanabilir.

ÖĞRENCİLERE YÖNELİK NELER YAPILABİLİR?

Okul rehber öğretmeni/psikolojik danışmanı, akran zorbalığının önlenmesi ve akran zorbalığıyla baş edilmesi sürecinde öğrencilere yönelik birçok çalışmada önemli bir rolde yer almaktadır. Bu çalışmalar iki başlık altında incelenebilir:

- Öğrencilerin akran zorbalığına ilişkin farkındalık kazanmasına yönelik çalışmalar
- Akran zorbalığına müdahale sürecinde yürütülen çalışmalar

Öğrencilerin akran zorbalığına ilişkin farkındalık kazanmasına yönelik çalışmalar

Rehber öğretmen/psikolojik danışman, öğrencilerin akran zorbalığına ilişkin farkındalık kazanmaları sürecinde büyük bir rol oynamaktadır. Özellikle rehber öğretmenler/psikolojik danışmanlar okullarda seminerler düzenleyerek ve broşürler hazırlayarak öğrencilerin akran zorbalığı konusunda farkındalık kazanmalarına katkı sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, her sınıf düzeyine uygun farkındalık programlarının uygulanması oldukça önemlidir. Bu kapsamda, rehber öğretmen/psikolojik danışman, özellikle sınıf rehber öğretmenleri ile işbirliği içinde çalışarak onların farkındalık programlarını etkili bir biçimde uygulamalarına katkı sağlamalıdır.

Akran zorbalığına müdahale sürecinde yürütülen çalışmalar

Rehber öğretmen/psikolojik danışman, akran zorbalığı durumlarına müdahale aşamasında da etkin rol oynamaktadır. Genellikle akran zorbalığının gerçekleştiği durumlarda öğrencilerle ve velilerle iletişime geçerek bu durumun çözümlenmesinde önemli görevler üstlenmektedir.

Akran zorbalığı durumunda öğrencilerle görüşmeler nasıl yürütülmelidir?

Rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar, zorbalık durumlarını fark ettiklerinde bireysel görüşmeler yürütmektedir. Bu görüşmelerden önce rehber öğretmen/psikolojik

danışmanın durumu detaylarıyla incelemesi, zorbalığın türünü tespit etmesi ve öğrencilerin bu durumda hangi rolü üstlendiklerini belirlemesi gerekmektedir.

AKRAN ZORBALIĞI YAPAN ÖĞRENCİ İLE GÖRÜŞME	
İLK GÖRÜŞME	<ul style="list-style-type: none">• Görüşmenin amacını açıklayınız ve öğrenci ile güven ilişkisi oluşturunuz.• Gözlemlediğiniz zorbalık olayını paylaşınız.• Zorbalığın kabul edilemez olduğunu vurgulayınız. Bu tür davranışların hem kendilerini hem de akran zorbalığına maruz kalan öğrencileri olumsuz etkilediğini belirterek okulda öğrenciler arasındaki güven duygusunu olumsuz etkilediğini anlatınız.• Zorbalık davranışlarının değişmesi gerektiğini açıklayınız.• Öğrenciye bu davranışlarını değiştirmesi konusunda ona yardımcı olmaya hazır olduğunuzu belirtiniz. Bu konuda ona güvendiğinizi belli ediniz.• Öğrenci ile birlikte hangi davranışları değiştireceği konusunda bir anlaşma yapınız. Bu konuda neler yapabileceği konusunda onu dinleyiniz ve birlikte plan yapınız.• Görüşme süresince öğrencinin duygularını ve zorbalığa yönelik düşüncelerini tespit ediniz ve bu düşünceler üzerine çalışınız. Ancak bunu yaparken zorbalığın hiçbir gerekçesi olamayacağını mutlaka belirtiniz.• Bu konuda ona destek olacağınızı ve görüşmelere devam edeceğinizi belirtiniz, yeni bir görüşme için tarihi belirleyiniz.
SONRAKİ GÖRÜŞMELER	<ul style="list-style-type: none">• Öğrencinin bu süreçte neler yaptığı üzerinde konuşunuz.• Öğrencinin zorbalık davranışlarını değiştirmek konusunda attığı olumlu adımları onaylayınız.• Öğrencinin davranış değiştirme veya sosyal/duygusal beceriler konusunda daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğunu düşünüyorsanız, uygun bir müdahale planı geliştiriniz.

AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALAN ÖĞRENCİ İLE GÖRÜŞME	
İLK GÖRÜŞME	<ul style="list-style-type: none">• Görüşmenin nedenini kısa ve net ifadelerle açıklayınız. Öğrencinin zorbalık durumlarına maruz kaldığını gözlemlediğinizi aktarınız.• Zorbalığın kabul edilemez olduğunu açıklayınız.• Zorbalığın hiçbir gerekçesi olamayacağını ve bunun onun hatası olmadığını vurgulayınız.• Öğrenciye bu konuda yardımcı olmak istediğinizi belirtiniz.

AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALAN ÖĞRENCİ İLE GÖRÜŞME

İLK GÖRÜŞME	<ul style="list-style-type: none">• Görüşme süresince öğrencinin zorbalığa maruz kalmasıyla ilgili duygu ve düşüncelerini belirtmesine izin veriniz. Destek sağlayınız.• Öğrencinin güvende kalması için neler yapabileceğini gözden geçiriniz.• Bu konunun çözümü konusunda adımlar atacağınızı ve görüşmelere devam edeceğinizi belirtiniz. Yeni bir görüşme için tarihi belirleyiniz.
SONRAKİ GÖRÜŞMELER	<ul style="list-style-type: none">• Öğrencinin bu süreçte neler yaptığı üzerinde konuşunuz.• Zorbalık durumu hakkında ve zorbalığa maruz kaldığında öğrencinin tepkileri konusunda daha detaylı bir görüşme gerçekleştiriniz.• Zorbalığa maruz kalmasına etki eden düşüncelerini belirleyiniz ve bu düşünceler üzerinde birlikte çalışınız.• Zorbalığa maruz kaldığında neler hissettiği üzerinde derinlemesine konuşunuz.• Bu durumda nasıl davranabileceği konusunda birlikte çalışınız ve basit planlar geliştiriniz.• İlerleyen günlerde öğrencinin durumunu gözlemlemeye devam ediniz.• Öğrencinin zorbalığa yönelik davranışları veya sosyal/duygusal beceriler konusunda daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğunu düşünüyorsanız, ona yönelik uygun bir müdahale planı geliştiriniz.

Akran zorbalığı durumunda öğrencilere yönelik psikolojik müdahaleler neler olabilir?

Rehber öğretmen/psikolojik danışman, zorbalığa dâhil olan öğrencilerle bireysel veya grupta psikolojik danışma uygulamaları yürütme ihtiyacı hissedebilir. Bu bağlamda zorbalık yapan öğrencilere yönelik uygulanacak müdahalelerde empati, öfke yönetimi, farklılıkların kabulü ve saygı gibi temalara yer verilmesi önerilmektedir. Akran zorbalığına maruz kalan öğrencilere yönelik uygulanacak müdahalelerde ise kendini ifade etme, atılganlık, arkadaşlık ilişkileri kurma ve sürdürme, olumlu özelliklerini keşfetme gibi temalar üzerinde çalışılması önerilmektedir.

➡ ÖĞRETMENLERE YÖNELİK NELER YAPILABİLİR?

Öğrenciler, gün içerisinde zamanlarının büyük çoğunluğunu sınıf ortamında öğretmenleri ile geçirmekte ve genellikle okulda bir problem yaşadıklarında ilk olarak öğretmenlerine başvurmaktadır. Sınıf öğretmenleri, özellikle okul öncesi dönemde ve ilkokulda, öğrencilerin davranışlarını yakından izleme fırsatına sahiptir. Bu nedenle,

öğretmenler, akran zorbalığının farkına varılması, zorbalığa müdahale edilmesi ve zorbalığın önlenmesi konusunda oldukça kritik bir rol oynamaktadır (Smith ve Shu, 2000). Rehber öğretmen/psikolojik danışman, aşağıdaki bilgileri öğretmenler ile paylaşarak öğrencilere kısa ve uzun vadede nasıl davranmaları gerektiği konusunda destek olabilir (Bauman ve ark., 2008; Casas ve ark., 2015; Newman-Carlson ve Horne, 2004).

ÖĞRETMENLERE ÖNERİLER (KISA VADELİ)	
ZORBALIK YAPANLAR	<ul style="list-style-type: none">• Zorbalık davranışına anında müdahale edin ve davranışı sonlandırın.• Bu okulda asla zorbalığa yer olmadığını açıklayın.• Akran zorbalığının hem kendisine hem de karşı tarafa zarar vereceğini anlatın.• Böyle devam ederse arkadaşlık ilişkilerinde problemler yaşamaya devam edeceğini söyleyin.• Problemlerini zorbalık dışında farklı yollarla çözebileceğini açıklayın.• Eğer kendisini öfkeli, sinirli veya kızgın hissediyorsa bir yetiştikenden yardım alması gerektiğini söyleyin. Gerekirse rehber öğretmen/psikolojik danışmana yönlendirin.
ZORBALIĞA MARUZ KALANLAR	<ul style="list-style-type: none">• Zorbalık davranışına anında müdahale edin ve davranışı sonlandırın.• Onun suçu olmadığını söyleyin.• Zorbalığa uğrayan ilk ve tek kişinin kendisi olmadığını vurgulayın; bu davranışla karşılaşan başka öğrencilerin de bulunduğunu belirtin.• Zorbalık yapan kişiye kesinlikle şiddet kullanarak karşılık vermemesi gerektiğini açıklayın. Şiddet kullanmak yerine sakin kalması veya girişken davranması gerektiğini söyleyin.• Eğer bunları yapamıyorsa anında oradan uzaklaşması gerektiğini açıklayın.• Böyle bir olay tekrar gerçekleştiğinde durumu hemen bir yetiştikine (kendisi, sınıf öğretmeni, rehber öğretmen/psikolojik danışman, ebeveynleri) anlatması gerektiği hususunda onu ikna edin.
İZLEYİCİLER	<ul style="list-style-type: none">• Onların olayı izlemesinin değil olaya müdahil olmasının önemli olduğunu anlatın.• Zorbalık yapan öğrenciye karşı şiddet içermeyen yöntemler kullanarak olayı sonlandırmaya çalışmalarını söyleyin (örn. uygun sözel ifadeler ile).• Zorbalık yapan öğrencilere gülerken veya mimikleri ile destek olmamalarını söyleyin.• Zorbalığa maruz kalan öğrenciye yardım etmelerini söyleyin.• Zorbalığa maruz kalan öğrenciye destek olmalarını, sınıf içi etkinliklerde veya teneffüste onu da aralarına davet etmelerini söyleyin.• Böyle bir olay tekrar gerçekleştiğinde hemen bir yetiştikine (sınıf öğretmeni, rehber öğretmen/psikolojik danışman, ebeveynleri) paylaşmalarını gerektiğini söyleyin.

ÖĞRETMENLERE ÖNERİLER (UZUN VADELİ)

Öğrencilerinize akran zorbalığı hakkında bilgi verin.	<p>Öğrenciler, özellikle okul öncesi ve ilkokul döneminde, bazen yaptıkları davranışların akran zorbalığı olduğunun farkında değildir. Bu nedenle, onlarla akran zorbalığının tanımı, türleri ve olumsuz sonuçları hakkında konuşun. Okulda, akran zorbalığını neden önlememiz gerektiğini kısa ve net bilgilerle açıklayın.</p>
Olumlu rol model olun ve zorbalık olaylarına hemen müdahale edin.	<p>Sınıf içerisindeki tutum ve davranışlarınız ile zorbalığa karşı tavrınızı gösterin. Akran zorbalığının hiçbir türünün okulunuzda kabul edilemeyeceğini söyleyin. Okuldaki yetişkinlere ve öğrencilere yönelik olumlu davranışlarınız ile rol model olmanız önemlidir. Öğretmenlerin, zorbalık durumlarında açık, net ve etkin bir müdahalede bulunması ve zorbalığa maruz kalan öğrenciye ihtiyaç duyduğu desteği sağlaması, zorbalık olaylarını önemli derecede azaltmaktadır.</p>
Öğrencilerinizle yakın ve sıcak ilişkiler kurun.	<p>Öğrencilerinizle kuracağınız yakın ve sıcak ilişkiler onların size güvenmesini sağlayacaktır. Bu sayede başlarına gelen zorbalık olaylarını sizinle paylaşabilirler. Her konuda onların size ulaşabileceklerini ve yardım almak için size danışabileceklerini vurgulayın. Ek olarak, öğrencilerin, öğretmenlerinden ilgi, sıcaklık ve duygusal destek algıladıkları zaman daha az zorbalık davranışı sergiledikleri bulunmuştur.</p>
Olumlu bir sınıf ortamı yaratın.	<p>Öğretmenlerin sınıf yönetimi becerileri ve kullandıkları disiplin yöntemleri sınıf ortamını etkilemektedir. Olumlu, iş birlikçi ve destekleyici bir sınıf ortamının oluşturulmasının zorbalık davranışlarını azalttığı belirlenmiştir. Bu nedenle, sınıf içerisindeki arkadaşlık dinamiklerini takip edin, olumlu disiplin yöntemleri kullanın. Akran zorbalığı ile ilgili sınıf kuralları oluşturun.</p>
Öğrencilerinize destek olun.	<p>Öğrenciler genel olarak öğretmenlerinin akran zorbalığı olaylarını önleyeceğine ve onları bu olumsuz davranışlardan koruyacağına inanmaktadır. Bu nedenle, zorbalık olaylarına karışan tüm öğrencilere destek olarak onların sosyal duygusal ve çatışma çözümü becerilerini geliştirmesine yardımcı olun.</p>

VELİLERE YÖNELİK NELER YAPILABİLİR?

Rehber öğretmen/psikolojik danışman, akran zorbalığının önlenmesi ve akran zorbalığıyla baş edilmesi sürecinde velilere yönelik de birçok çalışma gerçekleştirmektedir. Bilindiği gibi, olumlu okul-aile ilişkileri, birçok alanda olduğu gibi akran zorbalığı açısından da kritik bir öneme sahiptir (Çelenk, 2003; Doğan, 2010). Akran zorbalığının önlenmesinde ve akran zorbalığı durumlarında, aile ile sağlıklı bir iletişim sağlanması ve güçlü bir iş birliği kurulması gerekmektedir. Bu doğrultuda rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar önemli görevler üstlenmektedir.

Akran zorbalığının önlenmesine yönelik çalışmalar

Akran zorbalığının oluşumunda çeşitli bireysel, ailesel, çevresel ve okul ile ilişkili faktörler rol oynamaktadır. Aileler açısından bakıldığında, ebeveyn tutum ve davranışlarının akran zorbalığı açısından koruyucu etmenler olabileceği görülmektedir. Araştırmalar, okullarda zorbalığı önlemeye yönelik uygulanan programların önemli bir kısmında ebeveynlere yönelik eğitim çalışmalarının da yer aldığını ve bu eğitimlerin akran zorbalığının önlenmesinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir (Cross ve ark., 2012; Ttofi ve Farrington, 2011).

Akran zorbalığının önlenmesi amacıyla velilerle neler yapılabilir?

Ebeveynlere yönelik eğitim çalışmaları: Okullarda aile seminerleri düzenlemenin ve veliler için bilgilendirme broşürleri hazırlamanın akran zorbalığının önlenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Aile seminerlerinde akran zorbalığının tanımı, yaygınlığı, akran zorbalığındaki roller, nedenleri ve sonuçları konularına değinilmesi önerilmektedir. Akran zorbalığının önlenmesi konusunda ebeveynlerin üzerine düşen görevler hakkında da bilgilerin ve önerilerin yer alması gerekmektedir. Bu noktada ebeveynlere, ebeveynlik stilleri, aile içi iletişim ve rol model olma gibi konularda öneriler sunulabilir. Seminarlerin yanı sıra akran zorbalığına ilişkin kritik bilgilerin ve önerilerin yer aldığı veli bilgilendirme broşürlerinin hazırlanması da önerilmektedir.

Veli toplantıları: Veli toplantıları etkili okul-aile iş birliğinin kurulması açısından önemlidir. Veli toplantıları aracılığıyla ebeveynlerin çocuklarının okul yaşantıları, okul ortamı, akademik gelişimi ve sosyal ilişkileri hakkında bilgi edinmeleri sağlanacağı gibi, ebeveynlerden de çocuklarına yönelik bilgiler toplanması mümkündür. Akran zorbalığı özelindeyse veli toplantılarının olası risk durumlarının hem öğretmenler hem de veliler tarafından fark edilmesinde ve taraflar arasında iş birliği kurulmasına katkı sağlayabileceği görülmektedir.

Veli görüşmeleri: Veli seminerleri ve toplantılarının yanı sıra özellikle akran zorbalığı açısından risk altında olduğu düşünülen çocukların velileriyle bireysel görüşmelerin gerçekleştirilmesi önemlidir. Bu görüşmelerde ebeveynlik stilleri, aile içi iletişim, olumlu

rol model olma ve çocuğun sosyal/duygusal becerilerini geliştirmeleri hususunda ebeveynlere öneriler sunulması ve ihtiyaç duyulması hâlinde bu konular üzerinde aileyle çalışılması önerilmektedir. Bu önerilerle birlikte aileler, bir yandan çocuklarının gelişimine katkıda bulunurken bir yandan da akran zorbalığının önlenmesine katkı sunabilirler. Aşağıda, veli görüşmelerinde sunulabilecek bazı öneriler yer almaktadır:

ANNE-BABALARA GENEL ÖNERİLER	
Neler önerilebilir?	Öneriler nasıl sunulabilir?
Demokratik ebeveynlik stilinin benimsenmesi	<ul style="list-style-type: none">Ebeveynlerin davranışlarının çocuk gelişimi üzerindeki etkisini açıklayın.Onların ebeveynlik davranışları hakkında bilgi toplayın.Farklı ebeveynlik stilleri hakkında anne-babaları bilgilendirin.Demokratik ebeveynlik stiliyle büyüyen çocukların genel özellikleri hakkında ebeveynlere bilgi verin. Gerekliyse, aynı şeyi diğer ebeveynlik stilleri için de yapın.Demokratik ebeveynlik stilini benimseyen ebeveynlerin temel davranışlarını örnekler vererek anlatın.Çocuğa sıcaklık, sevgi ve ilgi gösterilmesi, ev içerisindeki kuralların net belirlenmesi ve tutarlı bir şekilde uygulanması, çocuğun denetlenmesi gibi noktaları özellikle vurgulayın. Bunu nasıl yapabileceklerine dair örnekler verin.
Aile içi sağlıklı iletişim kurulması	<ul style="list-style-type: none">Ailenin iletişim dinamikleri hakkında bilgi alın. Eğer aile içerisinde iletişim konusunda ciddi problemler yaşandığını düşünüyorsanız, öncelikle ebeveynlere bu konuda destek sağlayın.Çocuğun kendisini rahat ifade edebileceği bir aile ortamı yaratılmasının önemini açıklayın. Sağlıklı iletişimin olduğu ailelerde çocukların duygularını, deneyimlerini daha rahat ifade edebileceklerini aktarın.Ebeveynlere çocukları ile nasıl ilgilenebilecekleri konusunda örnekler sunun. Örneğin, çocuklarının okul yaşantıları hakkında bilgi sahibi olmaları için ailelerin "Günün nasıl geçti?", "Bugün okulda seni en mutlu eden şey neydi?", "Bugün seni üzen bir şey yaşadın mı, bu konuda neler yaptın?" gibi sorular sorarak sohbet etmelerini önerebilirsiniz.

Olumlu rol model olma	<ul style="list-style-type: none">• Ebeveynlere, çocuklarının öncelikle onların davranışlarını gözlemleyerek öğrendiklerini ve taklit ettiklerini anlatın.• Ebeveynlere, kendi davranışları ile çocuklarına örnek olabileceklerini açıklayın.• Bu konuda onlara örnekler sunun. Örneğin, başkalarını önemsemeyen, onları küçümseyen bir babanın çocuğunun da arkadaşlarına (ve başkalarına) bu tür davranışlar gösterebileceğini aktarın. Öte yandan, başkalarına yardım eden bir babanın çocuğunun da başkalarına yardım etmeye istekli olacağını belirtin. (Aşağıda daha detaylı bir örnek yer almaktadır)
Çocuğun sosyal ve duygusal becerilerini geliştirmesini önemseme; onlara bu yönde katkı sağlama	<ul style="list-style-type: none">• Ebeveynlere sosyal ve duygusal gelişimin önemini aktarın.• Yardımlaşma, iş birliği, paylaşma, arkadaşlık ilişkisi başlatma ve sürdürme, kendini etkili bir şekilde ifade etme gibi becerilerinin hangisinin veya hangilerinin desteklenmesi gerektiğini belirleyin.• Çocuğun desteklenmesi gereken sosyal ve duygusal becerisine uygun bir şekilde ebeveynlere neler yapabileceklerini anlatın, bu konuda çocuğun yaşına uygun kitap/etkinlik/oyun önerilerinde bulunun.

Olumsuz rol modele ilişkin bir örnek:

Ayşe, annesinin (rol model) komşuya bağırdığını gözlemliyor.
Komşu kadın korkuyor ve annesinin dediğini yapıyor. (model olan davranış ödül aldı)
Ayşe 'Ben de istediklerimi yaptırmak için bağırabilirim' diyor. (aynı ödül beklentisi)
Ayşe, arkadaşlarına teneffüste onunla kantine gelmeleri için bağıyor. (modeli taklit ediyor)
Arkadaşları korkuyor / pes ediyor ve onunla kantine gidiyorlar. (direkt ödül aldı)
Ayşe arkadaşlarına ne zaman bağırsa istedikleri oluyor ve kendisini mutlu hissediyor. (öz yeterlik/kendine güven artıyor)
Ayşe evde ve okulda istediklerini yaptırmak için ne zaman isterse bu yola başvuruyor.

Olumlu rol modele ilişkin bir örnek:

Ayşe, annesinin (rol model) komşudan bir şey istemek için rica ettiğini ve sonrasında teşekkür ettiğini gözlemliyor.

Komşu kadın annesinin dediğini yapıyor.
(model olan davranışı ödül aldı)

Ayşe 'Ben de kibarca konuşursam arkadaşlarım beni dinler' diyor.
(aynı ödül beklentisi)

Ayşe, arkadaşlarına teneffüste onunla kantine gelmeleri için rica ediyor.
(modeli taklit ediyor)

Arkadaşları mutlu oluyorlar ve onunla kantine gidiyorlar.
(direkt ödül aldı)

Ayşe arkadaşlarına ne zaman rica etse, ve onlarla kibarca konuşsa istedikleri oluyor ve kendisini mutlu hissediyor. (öz yeterlik/kendine güven artıyor)

Ayşe evde ve okulda artık bu yola başvuruyor; ilişkilerinde kibarca konuşup sonrasında teşekkür ediyor.

Akran zorbalığı durumlarında velilere yönelik çalışmalar

Akran zorbalığının önlenmesinde olduğu kadar, akran zorbalığı ile baş edilmesi sürecinde de okul-aile iş birliğinin kurulması oldukça önemlidir. Rehber öğretmen/psikolojik danışman bu süreçte önemli bir rol üstlenmektedir.

Akran zorbalığı durumunda velilerle nasıl iletişim kurulmalıdır?

Akran zorbalığı durumlarında çoğunlukla rehber öğretmen/psikolojik danışman ve liyle telefon üzerinden iletişime geçerek durumu aktarmaktadır. Bu görüşme hem velinin doğru bilgilendirilmesi hem de izleyen süreçte iş birliğinin kurulması açısından önemlidir. Bu görüşmenin içeriği, öğrencinin zorbalık yapma veya zorbalığa maruz kalma durumlarına göre bazı noktalarda farklılaşabilmektedir (Doğan ve Strohmeier, baskıda). Aşağıdaki bölümde rehber öğretmen/psikolojik danışmanın bu görüşmelerde nasıl bir yol izleyebileceği ve neleri vurgulayabileceği açıklanmaktadır.

Akran zorbalığı yapan öğrencinin velisi ile görüşme

- Telefon görüşmesi öncesinde zorbalık olayını tüm yönleriyle gözden geçirin, gerekirse not alın. Olayı kısa ve net ifadelerle nasıl aktarabileceğinizi planlayın.
- Telefonda kendinizi tanıttın ve veliyle kızı/oğlu hakkında konuşmak istediğinizi açıklayın. Gerçekleşen olay konusunda bir bilgisi olup olmadığını sorun.
- Zorbalık olayını net bir şekilde anlatın. Tekrarlayan durumlar var ise bu durumların sıklığı, özellikleri hakkında bilgi verin.
- Çocuğunun bu durumda hangi davranışları sergilediğini betimleyin.
- Veli ile iş birliği kurarak bu davranışların değişmesi konusunda birlikte hareket etmek istediğinizi ve onların desteğine ihtiyaç duyduğunuzu belirtin.
- Öğrenci ile yaptığınız görüşmede onunla hangi davranışlarını değiştirmesi konusunda anlaştığınızı ve bu konularda neler yapacağını aktarın.
- Veliden çocuğu ile zorbalık hakkında konuşmasını, zorbalığı onaylamadığını net bir şekilde belirtmesini ve çocuğuna davranışlarını değiştirmesi konusunda destek olmasını isteyin.
- Velinin duygu ve düşüncelerini belirtmesine izin verin.
- Bu konuda veli ile iletişim içinde olmak istediğinizi belirtin, belirlenen bir tarihte yüz yüze görüşme için bir randevu oluşturabileceğinizi veliye iletin.

Akran zorbalığına maruz kalan öğrencinin velisi ile görüşme

- Telefon görüşmesi öncesinde zorbalık olayını tüm yönleriyle gözden geçirin, gerekirse not alın. Olayı kısa ve net ifadelerle nasıl aktarabileceğinizi planlayın.
- Telefonda kendinizi tanıttın ve veliyle kızı/oğlu hakkında konuşmak istediğinizi açıklayın. Gerçekleşen olay konusunda bir bilgisi olup olmadığını sorun.
- Zorbalık olayını net bir şekilde anlatın. Tekrarlayan durumlar varsa bu durumların sıklığı, özellikleri hakkında bilgi verin.
- Çocuğunun bu durumda ne yaptığını açıklayın.
- Çocuğuna nasıl bir destek sağladığınızı ve bundan sonra neler planladığınızı aktarın. (Örneğin çocuk ile yaptığınız görüşmeden, zorbalık yapan öğrenci ile bu davranışları değiştirmesi konusunda yaptığınız görüşmeden bahsedebilirsiniz.)
- Velinin duygu ve düşüncelerini belirtmesine izin verin.
- Veli ile iş birliği kurarak bu durumun üstesinden gelme konusunda birlikte hareket etmek istediğinizi ve onların desteğine ihtiyaç duyduğunuzu belirtin.
- Veliden çocuğu ile konuşmasını, çocuğuna destek olmasını ve çocuğunun duygularını paylaşmasını isteyin.
- Bu konuda veli ile iletişim içinde olmak istediğinizi belirtin, belirlenen bir tarihte yüz yüze görüşme için bir randevu oluşturabileceğinizi iletin.

Akran zorbalığı ile baş etme sürecinde velilere neler önerilebilir?

Bazı durumlarda akran zorbalığı sorununun çözümlenmesi belli bir süreç gerektirmektedir. Bu süreçte hem akran zorbalığına dâhil olan öğrenciler hem de ebeveynler daha fazla desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Rehber öğretmen/psikolojik danışmanın bu süreçte veli ile iş birliği içinde olması önemlidir ve bu konuda ebeveynlere bazı önerilerde bulunabilir (KiVa, 2021). Ayrıca öğrenci ile müdahale çalışmaları gerçekleştiriyorsa ebeveyni bilgilendirerek, gerekli noktalarda destek isteyebilir.

Zorbalık Yapan Çocukların Ebeveynlerine Neler Önerilebilir?

- Çocuğa akran zorbalığının hiçbir gerekçesi olamayacağını ifade etmek
- Çocukla zorbalığa maruz kalan arkadaşının kendini nasıl hissedebileceği hakkında konuşmak
- Çocukla hangi davranışlarının zorbalık olduğunu konuşmak
- Çocuğun bu zorbalık davranışlarını neden gösterdiğini anlamaya çalışmak
- Çocuğa zorbalık davranışları yerine hangi davranışları yapabileceğini anlatmak
- Fiziksel ceza vermemek
- Çocuğuna olumsuz davranışlarını değiştirebileceği konusunda güvendiğini belirtmek, göstermek
- Çocuğun bu konudaki çabasını ve olumlu davranışlarını ödüllendirmek
- Çocuğa başkalarına saygı duymayı ve farklılıklarını kabul etmeyi öğretmek (Rehber öğretmen/psikolojik danışman bu konuda kitap/etkinlik/oyun önerilerinde bulunabilir.)
- Çocuğunun sosyal ve duygusal becerilerini geliştirmesinde ona destek sağlamak (Rehber öğretmen/psikolojik danışman bu konuda kitap/etkinlik/oyun önerilerinde bulunabilir.)
- Rehber öğretmen/psikolojik danışman ve sınıf öğretmeni ile iş birliği kurmak
- Gerektiği zaman uzman desteği almak

Zorbalığa Maruz Kalan Çocukların Ebeveynlerine Neler Önerilebilir?

- Çocuğuyla neler yaşadığı konusunda konuşmak; ona yanında olduğunu ve yardım etmek istediğini göstermek
- Çocuğunu yargılamadan dinlemek; ne hissettiğini sormak ve duygularını paylaşmasını sağlamak
- Çocuğuna zorbalığa uğramanın onun bir hatası olmadığını açık bir şekilde ifade etmek
- Çocuğuyla zorbalığa nasıl karşı çıkabileceğine dair basit planlar geliştirmek
- Çocuğuyla böyle bir durumda okulda kimden ve ne şekilde yardım isteyebileceğini konuşmak, çocuğunu yardım isteme konusunda cesaretlendirmek
- Çocuğun kendini etkili bir şekilde ifade edebilmesi; yeni arkadaşlıklar kurması ve sağlıklı sosyal ilişkiler sürdürebilmesi için gerekli becerileri kazanmasını desteklemek (Rehber öğretmen/psikolojik danışman bu konuda kitap/etkinlik/oyun önerilerinde bulunabilir.)
- Çocuğun özgüvenini yeniden kazanması için olumlu özelliklerini vurgulamak
- Rehber öğretmen/psikolojik danışman ve sınıf öğretmeniyle iş birliği kurmak
- Gerektiği zaman uzman desteği almak

KAYNAKÇA

Allen, K. P. (2010). Classroom management, bullying, and teacher practices. *Professional Educator*, 34(1), 3-15.

Arseneault, L. (2017). The long-term impact of bullying victimization on mental health. *World Psychiatry*, 16(1), 27-28.

Arseneault, L., Walsh, E., Trzesniewski, K., Newcombe, R., Caspi, A. ve Moffitt, T. E. (2006). Bullying victimization uniquely contributes to adjustment problems in young children: A nationally representative cohort study. *Pediatrics*, 118(1), 130-138.

Atik, G. ve Güneri, O. Y. (2013). Bullying and victimization: Predictive role of individual, parental, and academic factors. *School Psychology International*, 34(6), 658-673.

Atlas, R.S. ve Pepler, D. (1998). Observations of bullying in the classroom. *Journal of Educational Research*, 92, 86-99.

Ayas, T. ve Pişkin, M. (2011). Lise öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü bakımından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2), 550-568.

Ayas, T. ve Pişkin, M. (2015). Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu. *Akademik Bakış Dergisi*, 50, 316-324.

Baldry, A. C. ve Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10(1), 17-31.

Baldry, A. C. ve Farrington, D. P. (2005). Protective factors as moderators of risk factors in adolescence bullying. *Social Psychology of Education*, 8(3), 263-284.

Barboza, G. E., Schiamberg, L. B., Oehmke, J., Korzeniewski, S. J., Post, L. A. ve Heraux, C.G. (2009). Individual characteristics and the multiple contexts of adolescent bullying: An ecological perspective. *Journal of Youth and Adolescence*, 38(1), 101-121.

Bauman, S., Rigby, K. ve Hoppa, K. (2008). US teachers' and school counsellors' strategies for handling school bullying incidents. *Educational Psychology*, 28(7), 837-856.

Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75(1), 43-88.

Bektaş, M. (2007). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde okul zorbalığının yordanması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bentley, K. M. ve Li, K. F. (1995). Bully and victim problems in elementary schools and students' beliefs about aggression. *Canadian Journal of School Psychology*, 11, 153 - 165.

Bernstein, J. Y. ve Watson, M. W. (1997). Children who are targets of bullying: A victim pattern. *Journal of Interpersonal Violence*, 12(4), 483-498.

Bilgiç, E. ve Yurtal, F. (2009). Zorbalık eğilimlerinin sınıf iklimine göre incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 5(2), 180-194.

Bilgili, N., Kocoğlu, D. ve Akın, B. (2016). Peer bullying among high school students and related factors. *Yeni Symposium*, 54, 3, 10-17.

Boulton, M. J. ve Underwood, K. (1992). Bully/victim problems among middle school children. *British Journal of Educational Psychology*, 62(1), 73-87.

Bowers, L., Smith, P. K. ve Binney, V. (1994). Perceived family relationship of bullies, victims and bully/victims in middle childhood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 215-232.

Bowes, L., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A. ve Moffitt, T. E. (2009). School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 48(5), 545-553.

Bradshaw, C. P., Sawyer, A. L. ve O'Brennan, L. M. (2009). A social disorganization perspective on bullying-related attitudes and behaviors: The influence of school context. *American Journal of Community Psychology*, 43(3-4), 204-220.

Bronfenbrenner, U. (1992). Ecological systems theory. R. Vasta (Ed.), *Six theories of child development: Revised formulations and current issues* içinde (s. 187-249). Jessica Kingsley Publishers.

Casas, J. A., Ortega-Ruiz, R. ve Del Rey, R. (2015). Bullying: The impact of teacher management and trait emotional intelligence. *British Journal of Educational Psychology*, 85(3), 407-423.

Cenkseven-Önder, F. ve Yurtal, F. (2008). An investigation of the family characteristics of bullies, victims, and positively behaving adolescents. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 8(3), 805-832.

Connors-Burrow, N. A., Johnson, D. L., Whiteside-Mansell, L., McKelvey, L. ve Gargus, R. A. (2009). Adults matter: Protecting children from the negative impacts of bullying. *Psychology in the Schools*, 46(7), 593-604.

Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E. ve Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: a meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, 25(2), 65-83.

Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*, 24(1), 123-130.

Craig, W. M., Pepler, D. ve Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21, 22-36.

Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B., ... & Pickett, W. (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International Journal of Public Health*, 54(2), 216-224.

Crick, N. R. ve Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.

Cross, D., Waters, S., Pearce, N., Shaw, T., Hall, M., Erceg, E., ... ve Hamilton, G. (2012). The Friendly Schools Friendly Families programme: Three-year bullying behaviour outcomes in primary school children. *International Journal of Educational Research*, 53, 394-406.

Cullerton-Sen, C., Cassidy, A. R., Murray-Close, D., Cicchetti, D., Crick, N. R. ve Rogosch, F. A. (2008). Childhood maltreatment and the development of relational and physical aggression: The importance of a gender-informed approach. *Child Development*, 79(6), 1736-1751.

Currie, C., Zanotti, C., Morgan, A., Currie, D., De Looze, M., Roberts, C., ... ve Barnekow, V. (2009). Social determinants of health and well-being among young people. *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 Survey*, 1- 271.

Çelenk, S. (2003). Okul başarısının ön koşulu: Okul aile dayanışması. *İlköğretim-Online* 2(2), 28 - 34.

Doğan, A., & Strohmeier, D. (baskıda). Viennese Social Compotence Program (VISIC) Eğitim Kitapçığı.

Doğan, A. (2010). Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde akran zorbalığıının incelenmesi. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17(3), 149-162.

Doll, B., Song, S. ve Siemers, E. (2004). Classroom ecologies that support or discourage bullying. D. Espelage ve S. Swearer (Ed.), *Bullying in American schools: a social ecological perspective on bullying prevention and intervention içinde* (sf. 161-184). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Dölek, N. (2002). Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.

Duncan, R. D. (2004). The impact of family relationships on school bullies and victims. D. Espelage ve S. Swearer (Ed.), *Bullying in American schools: a social- ecological perspective on bullying prevention and intervention içinde* (sf. 227-244). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Dünya Sağlık Örgütü (2002). World report on violence and health. Erişim adresi: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf

Eliot, M., Cornell, D., Gregory, A. ve Fan, X. (2010). Supportive school climate and student willingness to seek help for bullying and threats of violence. *Journal of School Psychology*, 48, 533-553.

Ensor, R., Marks, A., Jacobs, L., ve Hughes, C. (2010). Trajectories of antisocial behaviour towards siblings predict antisocial behaviour towards peers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51, 1208-1216.

Eslea, E. ve Rees, J. (2001). At what age are children most likely to be bullied at school? *Aggressive Behavior*, 27, 419-429.

Espelage, D. L., Green, H. ve Polanin, J. (2012). Willingness to intervene in bullying episodes among middle school students: Individual and peer-group influences. *The Journal of Early Adolescence*, 32(6), 776-801.

Espelage, D., Bosworth, K. ve Simon, T. (2000). Examining the social context of bullying behaviors in early adolescence. *Journal of Counseling & Development*, 78, 326-333.

Farrington, D. P. ve Ttofi, M. M. (2011). Bullying as a predictor of offending, violence and later life outcomes. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21, 90-98.

Farrington, D. P., Lösel, F., Ttofi, M. M. ve Theodorakis, N. (2012). School bullying, depression and offending behavior later in life: An updated systematic review of longitudinal studies. The Swedish National Council for Crime Prevention. Erişim adresi https://www.bra.se/download/18.1ff479c3135e8540b29800014815/2012_Bullying_perpetration_webb.pdf

Fergusson, D. M., Boden, J. M. ve Horwood, L. J. (2014) Bullying in childhood, externalizing behaviors, and adult offending: Evidence from a 30-year study. *Journal of School Violence*, 13(1), 146-164.

Fleming, L. C. ve Jacobsen, K. H. (2009). Bullying and symptoms of depression in Chilean middle school students. *Journal of School Health*, 79(3), 130-137.

Frisén, A., Jonsson, A. K. ve Persson, C. (2007). Adolescents' perception of bullying: Who is the victim? Who is the bully? What can be done to stop bullying? *Adolescence*, 42(168), 749-761.

Geen, R. G. ve Donnerstein, E. D. (Ed.). (1998). *Human aggression: Theories, research, and implications for social policy*. USA: Open University Press.

Gendron, B. P., Williams, K. R. ve Guerra, N. (2011). An analysis of bullying among students within schools: Estimating the effects of individual normative beliefs, self-esteem, and school climate. *Journal of School Violence*, 10, 150-164.

Gibb, S. J., Fergusson, D. M. ve Horwood, L. J. (2010). Burden of psychiatric disorder in young adulthood and life outcomes at age 30. *The British Journal of Psychiatry*, 197(2), 122 -127.

Gökkaya, F. ve Tekinsav Sütcü, S. (2020). Akran zorbalığının ortaokul öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 40 -54.

Guerra, N. G., Williams, K. R. ve Sadek, S. (2011). Understanding bullying and victimization during childhood and adolescence: A mixed methods study. *Child Development*, 82(1), 295-310.

Gültekin Akduman, G. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 107-120.

Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(15), 47-61.

Güvenir, T. (2005). Okulda akran istismarı. Ankara: Kök Yayıncılık.

Hamurcu, S. (2020). İlkokul öğrencilerinde akran zorbalığı: Ankara Pursaklar örneği. *OPU Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16, 5540-5564.

Harel-Fisch, Y., Walsh, S. D., Fogel-Grinvald, H., Amitai, G., Pickett, W., Molcho, M. Members of the HBSC Violence and Injury Prevention Focus Group (2011). Negative school perceptions and involvement in school bullying: A universal relationship across 40 countries. *Journal of Adolescence*, 34, 639-652.

Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K. ve Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence* 21, 29-49.

Hazler, R. J. (1996). Breaking the cycle of violence: Interventions for bullying and victimization. Washington, DC: Accelerated Development, Taylor & Francis.

Hicks, J., Jennings, L., Jennings, S., Berry, S. ve Green, D. A. (2018). Middle school bullying: Student reported perceptions and prevalence. *Journal of Child and Adolescent Counseling*, 4(3), 195-208.

Hinduja, S. ve Patchin, J. W. (2014). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Corwin Press.

Holt, M. K. ve Espelage, D. L., (2007). Perceived social support among bullies, victims, and bully-victims. *Journal of Youth Adolescence*, 36, 984-994.

Hong, J. S. ve Espelage, D. L. (2012). A review of research on bullying and peer victimization in school: An ecological systems analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 17(4), 311-322.

Hutchings, J. ve Clarkson, S. (2015). Introducing and piloting the KiVa bullying prevention programme in the UK. *Educational and Child Psychology*, 32(1), 49-61.

Hymel, S. ve Swearer, S. M. (2015). Four decades of research on school bullying: An introduction. *American Psychologist*, 70(4), 293-299.

Juvonen, J., ve Graham, S. (2014). Bullying in schools: The power of bullies and the plight of victims. *Annual Review of Psychology*, 65, 159-185.

Kanak, M. ve Pekdoğan, S. (2015). Ergenlerin utangaçlık düzeylerinin anne-baba tutumları ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32, 513-525.

Kapcı, G. E. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 37, 1-13.

Kepenekci, Y. K. ve Çinkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect*, 30(2), 193-204.

Kim, M. J., Catalano, R. F., Haggerty, K. P. ve Abbot, R. D. (2011). Bullying at elementary school and problem behavior in young adulthood: a study of bullying, violence and substance use from age 11 to 21. *Criminal Behavior and Mental Health*, 21, 136-144.

Kim, Y-S., Leventhal, B., Koh, Y-J. ve Boyce, W. T. (2009). Bullying increased suicide risk: prospective study of Korean adolescents. *Archives Journal of Adolescent Mental Health*, 20, 133-154.

KiVa Anti-Bullying Programme Parent's Guide (2021). Erişim adresi: <https://data.kivaprogram.net/parents/>

Kumpulainen, K., ve Räsänen, E. (2000). Children involved in bullying at elementary school age: their psychiatric symptoms and deviance in adolescence: an epidemiological sample. *Child Abuse & Neglect*, 24(12), 1567-1577.

Kuntsche, E., Pickett, W., Overpeck, M., Craig, W., Boyce, W., ve de Matos, M. G. (2006). Television viewing and forms of bullying among adolescents from eight countries. *Journal of Adolescent Health*, 39(6), 908-915.

Kutlu, F. (2005). The effect of bullying management training on bullying behaviors of elementary school students. Yayınlanmamış doktora tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Laflamme, L., Engström, K., Möller, J., Alldahl, M. ve Hallqvist, J. (2002). Bullying in the school environment: An injury risk factor? *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 106, 20-25.

Ledwell, M. ve King, V. (2015). Bullying and internalizing problems: Gender differences and the buffering role of parental communication. *Journal of Family Issues*, 36(5), 543-566.

Lereya, S. T., Samara, M. ve Wolke, D. (2013). Parenting behavior and the risk of becoming a victim and a bully/victim: A meta-analysis study. *Child Abuse & Neglect*, 37, 1091- 1108.

Lessne, D. ve Harmalkar, S. (2013). Student reports of bullying and cyberbullying: Results from the 2011 school crime supplement to the national crime victimization survey. National Center for Education Statistics.

Lösel, F. ve Farrington, D. P. (2012). Direct protective and buffering protective factors in the development of youth violence. *American Journal of Preventive Medicine*, 43, 8-23.

Maccoby, E. E. ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. Mussen, P. H. (Ed.), *Handbook of child psychology içinde* (s. 1-101), New York: Wiley.

Marsh, V. L. (2018). Bullying in School: Prevalence, Contributing Factors, and Interventions. Research brief. Erişim adresi: https://www.rochester.edu/warner/cues/wp-content/uploads/2019/01/bullying_FINAL.pdf

McGrath, M. J. (2007). *School bullying: Tools for avoiding harm and liability*. Corwin Press.

Menesini, E. ve Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: The state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine*, 22(1), 240-253.

Menesini, E., Modena, M. ve Tani, F. (2009). Bullying and victimization in adolescence: Concurrent and stable roles and psychological health symptoms. *The Journal of Genetic Psychology*, 170(2), 115-134.

Menesini, E., Sanchez, V., Fonzi, A., Ortega, R., Costabile, A. ve Lo Feudo, G. (2003). Moral emotions and bullying: A cross-national comparison of differences between bullies, victims and outsiders. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 29(6), 515-530.

Metin Aslan, Ö. M. ve Tuğrul, B. (2014). Okul öncesi dönemdeki çocukların oyunlarında ortaya çıkan zorbalık ve mağdur olma davranışlarının içerik analizi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 7(1), 60-77.

Mynard, H. ve Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peer-victimization scale. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 26(2), 169-178.

Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. ve Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *JAMA*, 285(16), 2094-2100.

Napolitano, S. M. S., Espelage, D. L., Vaillancourt, T. ve Hymel, S. (2010). What can be done about school bullying?: Linking research to educational practice. *Educational Psychology Papers and Publications*, 141, 38-47.

Newman-Carlson, D. ve Horne, A. M. (2004). Bully busters: A psychoeducational intervention for reducing bullying behavior in middle school students. *Journal of Counseling & Development*, 82(3), 259-267.

Nishina, A. ve Juvonen, J. (2005). Daily reports of witnessing and experiencing peer harassment in middle school. *Child Development*, 76(2), 435-450.

O'Brennan, L., Bradshaw, C. ve Sawyer, A. (2009). Examining developmental differences in the social-emotional problems among frequent bullies, victims, and bully/victims. *Psychology in the Schools*, 46, 100-115.

Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford, UK: Blackwell.

Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 196-200.

Olweus, D. (1996). *The revised Olweus Bully/Victim Questionnaire for Students*. Bergen, Norway: University of Bergen.

Olweus, D. (2005). A useful evaluation design and effects of the Olweus bullying prevention program. *Psychology, Crime, and Law*, 11(4), 389-402.

Pearce, J. B. ve Thompson, A. E. (1998). Practical approaches to reduce the impact of bullying. *Archives of Disease in Childhood*, 79(6), 528-531.

Perren, S. ve Alsaker, F. D. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(1), 45-57.

Pişkin, M. (2010). Examination of peer bullying among primary and middle school children in Ankara. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 175-189.

Pişkin, M. ve Ayas, T. (2011). Akran Zorbalığı Ölçeği: Çocuk Formu Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 23, 1-12.

Pontzer, D. (2010). A theoretical test of bullying behavior: Parenting, personality, and the bully/victim relationship. *Journal of Family Violence*, 25(3), 259-273.

Prinstein, M. J., Boergers, J. ve Vernberg, E. M. (2001). Overt and relational aggression in adolescents: Social-psychological adjustment of aggressors and victims. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30(4), 479-491.

Pulkkinen, L. (1983). Youthful smoking and drinking in a longitudinal perspective. *Journal of Youth and Adolescence*, 12(4), 253-283.

Reid, P., Mosen, J. ve Rivers, I. (2004). Psychology's contribution to understanding and managing bullying within schools. *Educational Psychology in Practice*, 20(3), 241-258.

Renda, J., Vassallo, S. ve Edwards, B. (2011). Bullying in early adolescence and its association with anti-social behaviour, criminality and violence 6 and 10 years later. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2), 117-127.

Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 48(9), 583-590.

Rivers, I. ve Smith, P. K. (1994). Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behavior*, 20(5), 359-368.

Rodkin, P. C., Espelage, D. L. ve Hanish, L. D. (2015). A relational framework for understanding bullying: Developmental antecedents and outcomes. *American Psychologist*, 70(4), 311-325.

Salı, G. (2014). Okul öncesi dönem çocuklarında akran ilişkilerinin ve akran şiddetine maruz kalmanın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova University. Faculty of Education Journal*, 43(2), 195-216.

Salmivalli, C. ve Isaacs, J. (2005). Prospective relations among victimization, rejection, friendlessness, and children's self-and peer-perceptions. *Child Development*, 76(6), 1161-1171.

Salmivalli, C. ve Peets, K. (2009). Bullies, victims, and bully-victim relationships in middle childhood and early adolescence. K. H. Rubin, W. M. Bukowski ve B. Laursen (Ed.), *Handbook of peer interactions, relationships and groups içinde* (sf. 322-340). New York: Guilford Press.

Salmivalli, C. ve Voeten, M. (2004). Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations. *International Journal of Behavioral Development*, 28(3), 246-258.

Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. ve Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 22(1), 1-15.

Salmon, G., James, A., Cassidy, E. L. ve Javaloyes, M. A. (2000). Bullying a review: Presentations to an adolescent psychiatric service and within a school for emotionally and behaviourally disturbed children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 5(4), 563-579.

Santrock, J. W. (2017). *Educational psychology*. McGraw-Hill Education.

Sarı, C. ve Demirbağ, C. (2019). İlk ve ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığının sosyodemografik değişkenler açısından değerlendirilmesi: İlçe örneği. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(3), 119-131.

Schwartz, D. (2000). Subtypes of victims and aggressors in children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 181-192.

Schwartz, D. Dodge, K. A., Pettit, G. S. ve Bates, J. E. (1997). The early socialization of aggressive victims of bullying. *Child Development*, 68, 665-675.

Sharp, S. ve Smith, P. (2002). *School bullying: Insights and perspectives*. Routledge.

Sharp, S. ve Thompson, D. (1994). The role of whole-school policies in tackling bullying behaviour in schools. *School bullying: insights and perspectives*. London: Routledge, 57-83.

Sipahi, H. T. ve Karababa, A. O. (2018). Olweus Öğrenciler için Akran Zorbalığı Anketinin Türkçeye ve Türkiye'ye uyarlanması ve geçerlilik, güvenirlik analizi. *Ege Tıp Dergisi*, 57(4), 222-227.

Smith, P. K. (2004). Bullying: recent developments. *Child and Adolescent Mental Health*, 9(3), 98-103.

Smith, P. K. (2016). Bullying: Definition, types, causes, consequences and intervention. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(9), 519-532.

Smith, P. K. ve Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7(2), 193 - 212.

Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.

Smokowski, P. R. ve Kopasz, K. H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools*, 27(2), 101-110.

Spiel, C., Salmivalli, C. ve Smith, P. K. (2011). Translational research: National strategies for violence prevention in school. *International Journal of Behavioral Development*, 35(5), 381.

Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I. ve Van Oost, P. (2002). Relationship of the family environment to children's involvement in bully/victim problems at school. *Journal of Youth and Adolescence*, 31(6), 419-428.

Storey, K., Slaby, R., Adler, M., Minotti, J. ve Katz, R. (2013). *The Eyes on Bullying Toolkit* Education Development Center, Inc.

Swearer, S. M., Song, S. Y., Cary, P. T., Eagle, J. W. ve Mickelson, W. T. (2001). Psychosocial correlates in bullying and victimization: The relationship between depression, anxiety, and bully/victim status. *Journal of Emotional Abuse*, 2(2-3), 95-121.

Şirvanlı-Özen, D. (2006). Ergenlerde akran zorbalığına maruz kalmanın yaş, çocuk yetiştirme stilleri ve benlik imgesi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(58), 77-94.

Tıprıdamaz-Sipahi, H. (2008). İzmir ili Bornova ilçesinde ilköğretim 6.ve 7.sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı, etkileyen ve eşlik eden faktörler. Yayınlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Ttofi, M. M. ve Farrington, D. P. (2011). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: A systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 7(1), 27-56.

Ttofi, M. M., Farrington, D. P. ve Lösel, F. (2011). Do the victims of school bullies tend to become depressed later in life? A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 3, 63-73.

Tural Hesapçioğlu, S. ve Yeşilova, H. (2015). Lise öğrencilerinin zorbalığa ve zorbalara ilişkin duyguları, düşünceleri ve tutumları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(4), 284-293.

Türkmen, D. N., Dokgöz, M. H., Akgöz, S. S., Eren, B. N. B., Vural, H. P. ve Polat, H. O. (2013). Bullying among high school students. *Maedica*, 8(2), 143-152.

Ural, B. ve Özteke, N. (2007). *Okulda zorbalık*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Vaillancourt, T., Brittain, H., Bennett, L., Arnoocky, S., McDougall, P., Hymel, S., ... & Cunningham, L. (2010). Places to avoid: Population-based study of student reports of unsafe and high bullying areas at school. *Canadian Journal of School Psychology, 25*(1), 40-54.

Vaughn, M. G., Fu, Q., Bender, K., DeLisi, M., Beaver, K. M., Perron, B. E. ve Howard, M. O. (2010). Psychiatric correlates of bullying in the United States: Findings from a national sample. *Psychiatric Quarterly, 81*(3), 183-195.

Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K. ve Didaskalou, E. (2011). Bully/victim problems among preschool children: A review of current research evidence. *Educational Psychology Review, 23*(3), 329-358.

Wang, J., Iannotti, R. J. ve Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *The Journal of Adolescent Health, 45*(4), 368-375.

Wienke Totura, C. M., MacKinnon-Lewis, C., Gesten, E. L., Gadd, R., Divine, K. P., Dunham, S. ve Kamboukos, D. (2009). Bullying and victimization among boys and girls in middle school: The influence of perceived family and school contexts. *The Journal of Early Adolescence, 29*(4), 571-609.

Wolke, D. Tippett, N. ve Dantchev, S. (2015). Bullying in the family: Sibling bullying. *The Lancet Psychiatry, 2*, 917-929.

Wolke, D., Woods, S., Stanford, K. ve Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology, 92*(4), 673-696.

Yaban Melike, E. H., Yeliz, S. ve Tepe, K. (2013). Erkek ergenlerde anne babadan algılanan destek ile akran zorbalığı arasındaki ilişkide arkadaşlık niteliğinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi, 28*(71), 20-32.

Yavuzer, H. (2000). Okul Çağı Çocuğu. Remzi Kitabevi.

Yoneyama, S. ve Rigby, K. (2006). Bully/victim students and classroom climate. *Youth Studies Australia, 25*(3), 34-41.

Zych, I., Ortega-Ruiz, R. ve Del Rey, R. (2015). Scientific research on bullying and cyberbullying: Where have we been and where are we going. *Aggression and Violent Behavior, 24*, 188-198.

Bu kitap Millî Eğitim Bakanlığı tarafından UNICEF'in finansal desteği ile Zorlayıcı Yaşam Olaylarında Psikoeğitim Projesi (ZOYOP) kapsamında hazırlanmıştır.

Bu kitap Millî Eğitim Bakanlığınca ücretsiz olarak verilmiştir.
Para ile satılmaz.

Özel Eğitim ve
Rehberlik Hizmetleri
Genel Müdürlüğü

german
cooperation
DACHHAUSENPROGRAMM

Partner
KfW

